

maandblad
jaargang 50
aug.-sept. 1984

WIELEWAAL

WIELEWAAL

Vlaams tijdschrift voor vogelstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur.

Vroegere hoofdredacteuren: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23
Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Hoofdredacteur

Dr. H. MEEUS, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41 57 58)

Redactieraad

H. FRANCKX, Dr. Fr. GROOTAERS, G. HUYSKENS, J. BLOEMEN, A. DE JONGHE, J. KIEBOOMS, R. WILLOCKX, G. LUYTS, Prof. Dr. A. DHONDT, P. VAN DEN BREMT, M. BECUWE, Dr. R. EYCKERMAN, J. VAN WINKEL, H. VOET, Dr. M. LOUETTE, Ir. G. BULTEEL, J. GABRIELS, Dr. J. VAN GOMPEL, Dr. J. PAULUSSEN, G. BURGGRAEVE, P. MAES, Graaf L. LIPPENS, Dr. H. WILLE, Ir. M. HERREMANS.

Buitenlands corresponderend redactieraadslid

K. J. EIGENHUIS (Nederland)

WIELEWAAL is een uitgave van de Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers. Ze telt nu meer dan 6.000 leden, verdeeld over 52 afdelingen. Een waaier van voordrachten, dia- en filmavonden, lessen, tentoonstellingen, geleide wandelingen, studieprojecten, deelname aan regionale en internationale onderzoeken en inventarisaties, beheerswerken in natuurreservaten, uitstappen en reizen in binnen- en buitenland staat jaarlijks op de agenda. De vereniging heeft niet minder dan 64 natuurreservaten in beheer met een totale oppervlakte van meer dan 4.000 ha, verspreid over geheel Vlaanderen. Ze bezit bovendien een eigen „Wielewaal-huis” te Turnhout waar naast het secretariaat ook een ornithologisch museum, een bibliotheek, vergaderzalen en een boekhandel zijn ondergebracht.

Raad van beheer

Dagelijks bestuur:

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (03/480 47 32)
W. VAN SPAENDONK, ondervoorzitter, Zevenbergen 50, 2500 Lier (03/480 54 24)
F. VAN DEN BROECK, secretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (03/645 02 52)
J. PEETERS, penningmeester, Hertevoetweg 3, 2958 Weerde (015/61 20 86)

Overige leden:

R. WILLOCKX, Sparrenstraat 23, 2930 Hombeek; E. WELLENS, Statiestraat 89, 3900 Lommel;
D. VAN DAELE, Garenmarkt 4 bus 2, 8000 Brugge; J. DHOLLANDER, Bergstraat 5, 2780 St.-Gillis-Waas;
W. ROGGMAN, Gentssesteenweg 161, 9300 Aalst; P. HERROELEN, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek

Technisch adviseur voor de natuurreservaten:

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 450 F. Andere landen: 600 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F.
Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41.22.52.

Alle briefwisseling in verband met de inhoud van het maandblad dient gericht aan het redactieadres, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout. Briefwisseling aangaande administratie en bestelling van het tijdschrift dient gestuurd naar het secretariaat van de vereniging, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Observaties bij een kolonie Sneeuwganzen *Anser caerulescens caerulescens* (Linnaeus, 1758) in Noord-Manitoba, Canada

Filip Volckaert

Observations in a Lesser Snow Goose colony in Manitoba, Canada

1. Inleiding

Ganzen onderscheiden zich in meerdere opzichten van andere vogelgroepen. Ze gaan een langdurige monogame partnerrelatie aan; ze broeden overwegend in arctische, subarctische en boreale streken; ze vertonen een uitgesproken philopatrie (getrouwheid aan het broedgebied), terwijl de jongen in familieverband blijven tot het volgende broedseizoen; broed- en overwinteringsgebieden zijn gescheiden. De onherbergzaamheid van de noordelijke streken bemoeilijkt de studie van de broedbiologie van ganzen in aanzienlijke mate. Studies in de overwinteringsgebieden zijn daarentegen talrijker, hoewel ze een beperkt beeld geven van de ecologie en populatiedynamiek. Het onderzoek op de

Sneeuwganzen *Anser caerulescens* vormt daarop een uitzondering.

Deze tekst is een algemene beschrijving van de ecologie en broedbiologie van de Sneeuwganzen zoals bestudeerd in de La Perouse Bay-broedkolonie, en is in belangrijke mate gebaseerd op persoonlijke ervaringen gedurende de zomer van 1983. Het belang van dit artikel ligt in het verschaffen van een ruimere bekendheid van deze uitgebreide studie. Gezien de Sneeuwganzen regelmatig in West-Europa en sporadisch in België wordt geobserveerd, zorgt deze tekst voor summier basisinformatie.

Tenslotte kan de broedbiologie van de Sneeuwganzen als model dienen voor de studie van minder

Wijfje (blauwe vorm) en mannetje (witte vorm) van de Sneeuwganzen; La Perouse Bay, Canada; 9 juli 1983

Foto: F. Volckaert

goed bestudeerde soorten (bv. Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus*, Kolgans *Anser albifrons*).

2. Verspreiding

De Sneeuwganzen komt voor in twee populaties: de nominaatvorm of Kleine Sneeuwganzen *A. caerulescens caerulescens* (Linnaeus, 1758) in Zuid-oost-Siberië en Noord-Amerika (Alaska tot Zuid-Baffin Eiland) en de Grote Sneeuwganzen *A. caerulescens atlanticus* (Kennard, 1927) van Noord-Baffin Baai tot Noordwest-Groenland. De nominaatvorm vertoont een gradiënt waarbij de blauwe vorm geleidelijk in frequentie toeneemt in westelijke richting (Cramp & Simmons, 1977). De Grote Sneeuwganzen trekt door via Cap Tourmente (Québec, Canada) naar de Atlantische kust van Maryland tot Zuid-Carolina, terwijl de kleine variëteit deels langs de centrale vliegroute van Centraal-Canada naar Noord-centraal-Mexico trekt, deels via de Mississippi-vliegroute vanuit Hudson Baai naar de Golf van Mexico (Texas en Louisiana).

3. Kenmerken

Lengte 65 tot 80 cm. De witte vorm heeft een egaal wit verenkleed met zwarte primaire slagpennen en grijze handdekpenen. De blauwe vorm heeft een witte voornek en kop; achternek en de rest van het lichaam zijn grijs met donkere veren op scapulae en mantel; bleker op de rug (foto 1). Opperste staartdekveren wit, fel contrasterend met de grijze staart met zwarte band. Tussenvormen van zuiver grijs tot zuiver wit komen voor in een continuë gradiënt; tussenvormen hebben een grijze rug, een grijze rug en nekring, een grijze rug en borst of een grijze rug, borst en buik. De snavel heeft een zwarte zoom en is, zoals de poten, roze.

Juveniëlen van de witte vorm zijn vuilgrijs over het gehele lichaam, terwijl de blauwe vorm sterk gelijkt op de adulte blauwe vorm met dit verschil dat de nek en hals donkerblauw zijn. Voor een meer uitvoerige beschrijving raadpleeg Cramp & Simmons (*l.c.*).

4. De La Perouse Bay-kolonie

4.1. Lokalisatie en beschrijving van het gebied:

La Perouse Bay is gelegen 40 km ten oosten van Churchill, Manitoba, Canada (58° 24' N; 94° 24' W), aan de kust van Hudson Baai (fig. 1). Het gebied is vlak, laag gelegen en draineert slecht (permafrost); talrijke ondiepe toendra-plassen wisselen af met laagveen en struikvegetatie. In de rivierdelta's van de Wawao Rivier en Mast Rivier komen talrijke eilandjes en kreken voor.

Op de uitgestrekte schorren domineren grassen o.a. *Elymus* sp., Kweldergras *Puccinellia phryganodes* en zeggen *Carex* spp. Ongeveer 200 m landinwaarts wordt de wilg *Salix brachycarpa* zeer algemeen en wordt verderop vervangen door

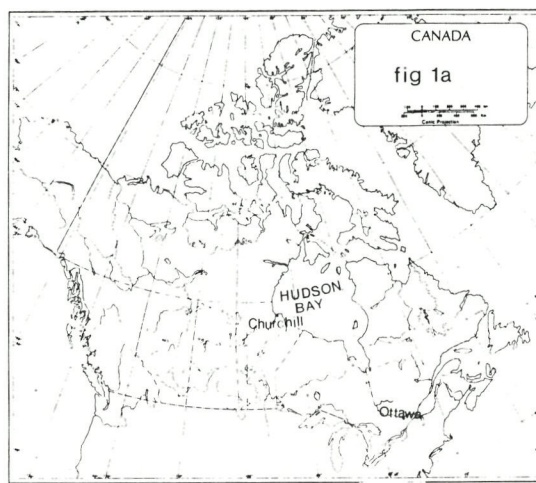

Fig. 1 a. Geografische ligging van Churchill, Manitoba, Canada.

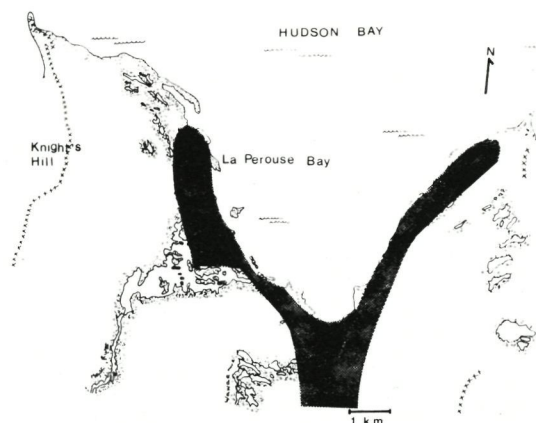

Fig. 1 b. Topografie van de La Perouse Bay omgeving (40 km ten oosten van Churchill) en de ligging van de sneeuwganzenkolonie (grijze strook).

een combinatie van struiken bestaande uit wilg *Salix* spp., Gagel *Myrica gale* en Dwergberk *Betula glandulosa*. De struiken bereiken een hoogte van 60 cm tot 2 m en in een beperkt aantal gevallen tot 4 m. Op iets hoger gelegen terrein (in de buurt van Knight's Hill) komt hoogveen voor (*Sphagnum* spp., *Pinguicula vulgaris*, *Drosera rotundifolia*). Knight's Hill zelf is een 50 m hoge esker (moraine) die een typisch alpiene flora herbergt van *Dryas integrifolia* sp., Steenbreek o.a. *Saxifraga nivea*, *S. tricuspidata*, *Rhododendron lapponicum* en andere. De talrijke meertjes en poelen karakteriseren zich door een typische vegetatie van *Sphagnum* spp., *Potentilla palustris*, *Saxifraga hirculus*, en andere.

Typische vogelsoorten in de omgeving zijn o.a. Moerassneeuwhoen *Lagopus lagopus*, Hudson Eidereend *Somateria mollissima sedentaria* (Schmutz *et al.*, 1983), Parelduiker *Gavia arctica*, Middelste Jager *Stercorarius parasiticus*, Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus*, en Noorse Stern

Sterna arctica. Veldmuis *Microtus arvensis*, lemming *Lemmus* sp. en *Dicrostonyx* sp., Wolf *Canis lupus*, Karibou *Rangifer tarandus* en IJsbeer *Ursus arctos* komen algemeen voor in het gebied. Muggen *Aedes* spp., *Culex* spp. en *Anopheles* spp., zwarte vliegen *Simulium* sp., dazen *Tabanus* spp. en andere insecten zijn tijdens de korte zomerperiode overtrekrijk.

4.2. Broedbiologie van de Sneeuwganzen

Aan de hand van veldgegevens uit 1983 is het mogelijk een eerste vergelijking te maken met de studieperiode van 1968 tot 1982. Reeds 16 jaar wordt de Sneeuwganzen in La Perouse Bay bestudeerd door Dr. F. Cooke en medewerkers (Queen's University, Kingston, Ontario, Canada). Jaarlijks wordt van april tot september een semi-permanent kamp bevolkt door een gediversifieerde groep onderzoekers uit Noord-Amerika en West-Europa.

4.2.1. Fenologie

De dooi trad in 1983 veel later in dan gewoonlijk (normaal half mei) en verlaatte het nestelen van de ganzen aanzienlijk. De eerste ganzen werden gesignaleerd op 9 mei, terwijl het eerste nest pas op 8 juni werd gevonden. Tussen deze twee data trokken heel wat noordelijke broedvogels door,

zodat het moeilijk was om na te gaan wanneer de hoofdmacht toekwam (wellicht rond 25 - 27 mei). Merk op dat 8 juni overeenkomt met het hoogtepunt van de lentedooi. Rond 15 juni waren de meeste legsels volledig en begon het wijfje te broeden.

4.2.2. De kolonie

Sneeuwganzen vertonen een uitgesproken sociaal gedrag. De ligging van de kolonie moet voldoen aan een serie voorwaarden i.v.m. klimaat (La Perouse Bay is de meest zuidelijke kolonie), vegetatie (toendra) en biotoopdiversiteit. Lage struikvegetatie met open terreinstruiken en een uitgesproken microreliëf van plassen en heuvels in de buurt van de zee genieten een duidelijke voorkeur. Verschuivingen in de positie van de kolonie kunnen merendeels verklaard worden door gewijzigde vegetatiepatronen (dichte wilgenbestanden worden gemedend) en lokale verschillen in dooi (in jaren met late dooi worden die plaatsen bezet die het vlugst vrijkomen). De nestdensiteit varieert naargelang de biotoop; dichtheden met meer dan twintig nesten per hectare vormen de kerngebieden van de kolonie. Er bestaan aanduidingen dat de oudere (en dus meer ervaren) vogels de centrale plaatsen innemen, en dat ze bovendien zeer plaatsgetrouw (philopatisch) zijn. Predatoren (Middelste Jager,

Zwaarbebroed sneeuwganzenest met 4 eieren; La Perouse Bay, Canada; 3 juli 1983.

Foto: F. Volckaert

Zilvermeeuw, Karibou) worden individueel of in groep afgeweerd.

Gedurende de laatste jaren is het broedareaal zich gaan uitbreiden in oostelijke richting langsheen de schorre van Hudson Baai, ten nadele van de westelijke gebieden (fig. 1). De grootte van de kolonie bedroeg 1200 ($\pm$ 200) broedparen in 1968 en werd in 1983 geschat op 6000 broedparen.

4.2.3. Het nest

Zeer belangrijk bij de nestkeuze is het microreliëf; plaatsen die vlug sneeuw- en watervrij komen genieten een duidelijke voorkeur. In het begin van het seizoen lijkt het gebied op een grote plas doordat het dooiwater slechts langzaam wegvloeit, terwijl begin juli het waterpeil opmerkelijk gedaald is. Vaak wordt jaar na jaar dezelfde nestplaats door hetzelfde paar gebruikt; een bemestingscirkel en lokale ophoping zijn de stille getuigen. Het oorspronkelijk nest heeft weinig weg van een conventioneel nest. Doorgaans liggen een of meerdere (koude) eieren begraven onder een hoop natte wilgebladeren of gras en enkel de vers omgewoelde grond of de „intuïtie” van de waarnemer laten toe een nest te ontdekken. Tijdens deze periode gaan zowat een

vijfde van de nesten verloren door predatie, verstoring of gewoon vergetelheid.

Wanneer het legsel volledig is (gemiddeld 4 spierwitte eieren, hoewel 2, 3 en 5 legsels gewoon zijn en 7 legsels zeldzaam), wordt het broeden aangevat door het wijfje (foto 2). Een overmatig hoog aantal eieren kan verklaard worden door broedparasitisme. Het broeden duurt gemiddeld 23,7 dagen en gebeurt synchroon tussen alle nesten; gemiddelde verschillen tot twee weken tussen de jaren en van één of twee dagen tussen deelgroepen komen voor (Findlay & Cooke, 1982). Naargelang het broeden vordert smukt het wijfje het nest op met droog gras en donsveren, terwijl de eieren vuilbeige gekleurd zijn door humuskleurstoffen. Met de weken wordt de nestplaats duidelijker door de grote hoeveelheid gras aan de buitenkant en dons aan de binnenkant, terwijl groenende wilgescheutjes worden afgeknabbeld. Het wijfje verlaat zelden het nest voor langere periodes, terwijl het mannetje in de buurt een oogje in het zeil houdt. Een zeer klein percentage (6 %) van de eieren gaat verloren (doorgaans door predatie).

Wanneer het ontluiken van de jongen nadert, wordt het wijfje broedvaster en verdedigt met soms felle overtuiging haar nest tegen indringers. Op dat ogenblik houdt het mannetje zich

Vier pasgeboren Sneeuwganzen (witte vorm); La Perouse Bay, Canada; 9 juli 1983

Foto: F. Volckaert

eveneens dichterbij het nest. Telkens het wijfje het nest verlaat (doorgaans om te drinken), dekt ze het nest toe.

Het ontluiken gebeurt over een periode van 24 tot 48 uur en vangt aan met het tikken van de eitand tegen de eischaal en piepgeluidjes van het embryo. Later vertoont het ei al een kleine oneffenheid in het bovenste derde van de scherpe eikant. Wanneer het bovenste deel volledig is losgewerkt, wrikt het gansje zich uit de schaal. Van zodra alle gansjes geboren zijn en hun verenkleed droog is, leiden de ouders hen naar de foerageergronden (foto 3 en 4). Wat er dan overblijft van het nest is een bevuilde en platgetrapte hoop veren met de eimembranen verspreid omheen het nest.

4.3. Voedselkeuze

In La Perouse Bay wordt juist na de dooi gevoerageerd op de rhizomen van *Calamagrostis* sp., een grassoort die groeit op de hoge rand van plassen en meertjes. De erosie ten gevolge van het opgraven van de rhizomen is vaak aanzienlijk. Tijdens het draineren van het gebied komen eerst de zeggegronden vrij die voor een tijdje voor voedsel zullen zorgen. Het vele wroeten in de ijzerhoudende bodem kleurt het aangezicht van de ganzen oranjegeel. Wanneer dan rond eind juni de vegetatie begint op te schieten, schakelen

de ganzen over op *Puccinellia phryganodes* (Kweldergras), dat tijdens de hele zomer de hoofdschotel van het menu zal uitmaken. Enkel de bovengrondse delen worden afgegraasd. Het graasgedrag zelf is een combinatie van vastbijten en aftrekken (de zaagrand van de bek en de tong is daartoe ideaal aangepast). Dichtbegaasde partijen schorre dragen een duidelijk korte vegetatie die tegelijkertijd soortenrijker is.

De pas uitgebroede gansjes voeden zich reeds na een dag met Kweldergras. Daartoe moeten ze eerst onder begeleiding van de ouders naar de graasweiden geleid worden, die op enige afstand van de broedkolonie zijn gelegen.

Tijdens de herfsttrek wordt er gevoerageerd op tarwe- en maïsresten in het Midwesten van de V.S.A. Op de wintergronden houden de Sneeuw- ganzen zich hoofdzakelijk op in de kustgraslanden en -moerassen (grassen) en tijdens de terugtrek spenderen de vogels langere tijd op wintertarwevelden. De soort vertoont een opmerkelijk compact en intensief gebruik van het habitat tijdens de trek, de overwintering en op de broedkolonie.

4.4. De eerste maand in een ganzeleven

Van zodra de gansjes het veilige nest hebben verlaten loeren de gevaren overal. Zilvermeeuwen pikken zonder moeite in duikvlucht een gansje op

Sneeuwganzenpaar met vijf jongen; het donkergrijze gansje is een pleegkind (witte ouders hebben een zuiver wit nageslacht); La Perouse Bay, Canada; 9 juli 1983.

Foto: F. Volckaert

voordat de ouders er erg in hebben. Een enkele Wolf kan al vlug meerdere families decimeren. Heel wat gansjes lopen verloren, terwijl zwakke diertjes niet mee kunnen en bezwijken. In sommige jaren gaan tot 50 % van al de jongen verloren. Het gebeurt ook dat ouders voor een meer dan normaal aantal jongen zorg dragen; ofwel komt dit doordat ze eveneens de eieren uitbroeden van een buur ofwel vervoegden enkele verloren gelopen gansjes hun familie. De ouders proberen de jongen zo vlug mogelijk naar de kweldergrasweiden te leiden, waar voedsel in overvloed is, terwijl nabijgelegen wilgenstruiken voor dekking kunnen zorgen. Na een paar dagen verblijven de families hoofdzakelijk op de open schorre waar de jongen zich continu dik vreten. Het geelzwarte donspakje wordt al gauw een vuilgrijs verenpak waarbij de schachten van de slagpennen zich aftekenen. Bij onheil rennen de families weg en drummen in dichte groepen samen op de schorre.

4.5. Gedrag

Het is algemeen bekend dat dieren individuele karaktertrekken vertonen. De La Perouse Bay-ganzen vormen een ideaal studieobject gezien zowat 30 % individueel gemerkt zijn en daar sommige nesten tijdens de broedperiode dagelijks worden bezocht.

Opvallend zijn de verschillen waarop ouders zorg dragen voor nest en kroost; er bestaan voorbeelden van toegewijde, slordige, paniekerige, kalme, luidruchtige, ruziënde, en vreedzame ouders.

Overspel, verwaarlozing (platgetrapte eieren en jongen), parasitisme, partnerwissel en altruïsme komen voor. Sommige paren verlaten zeer discreet het nest wanneer een waarnemer nadert, andere proberen indruk te maken door de vleugels wijd open te sperren en te sissen. Bij het opmeten van eieren en jongen gebeurde het dat de ouders zo aanvalslustig waren dat men verplicht was de opmetingen uit de buurt van het nest uit te voeren.

Eerstejaars broeders (dit zijn vogels die minstens twee jaar oud zijn) hebben minder nestervaring en verliezen bijgevolg meer eieren en jongen (Rockwell *et al.*, 1983). Bovendien nemen ze tweedekes nestplaatsen in; het gemiddelde broedsel van een tweejarige ouder is lager (3,7) dan een meer dan vierjarige (4,7). Wijfjes die hun partner verliezen lijken met succes hun eieren te kunnen uitbroeden, hoewel dit een grotere energie-investering vergt. Over het succes in het opkweken van de jongen is minder bekend.

4.6. Populatiegenetiek

In de La Perouse Bay-kolonie komen twee kleurvormen voor: een blauwe vorm en een witte vorm. De kleur wordt genetisch bepaald; witte

vormen zijn homozygoot voor de witte kleurfactor, terwijl blauwe vormen ofwel homozygoot zijn voor de blauwe kleurfactor ofwel heterozygoot (met dominantie van de blauwe kleurfactor).

Kleur lijkt de legselgrootte niet te beïnvloeden. De partnerkeuze daarentegen wordt in belangrijke mate bepaald door de kleur van de ouders; jongen met witte ouders kiezen wit, terwijl jongen met blauwe ouders blauw kiezen. Indien de ouders van gemengde kleur waren, dan zullen ze geen voorkeur voor partnerkleur tonen. Het percentage blauwe vogels bedraagt ongeveer 30% en varieert tussen 27,0 en 35,2%; deze percentageverschillen kunnen gedeeltelijk verklaard worden door de variabiliteit van de staalname over de jaren.

De „gene flow” tussen de kolonies vertoont een merkwaardige asymmetrische opbouw. Vrouwelijke partners worden op de La Perouse Bay-kolonie geboren en zoeken een partner in een andere kolonie, terwijl mannelijke La Perouse Bay-vogels een partner zoeken op een andere kolonie en buiten de La Perouse Bay-kolonie broeden.

4.7. Ringgegevens

Elk jaar worden op het einde van het broedseizoen (dit is zowat 6 weken na het uitbroeden) de jongen en de ouders (die in slagpenruï zijn) samengedreven en geringd. Sinds 1968 werden 50.000 ganzen geringd en werden meer dan 8.000 hervangsten verricht.

Op de gevangen vogels worden een hele reeks gegevens verzameld zoals gewicht, kleurfase, geslacht, leeftijd, parasitologie, enz. Eveneens worden alle vogels geringd of herringd (in het geval van de jongen). Zowat 30% van de kolonie wordt jaarlijks geringd. De verwerkte gegevens laten toe de populatiedynamiek en -genetiek te bestuderen.

Terugmeldingen van geringde ganzen wijzen op een zeer nauwe migratieroute doorheen Manitoba, West-Ontario, en via de Mississippivallei naar de Golf van Mexico. Te oordelen naar het aantal terugmeldingen wordt er een sterke jachtdruk uitgeoefend in het noordelijk deel van de migratieroute (Zuid-Manitoba en de beide Dakota's), en in mindere mate langs de Golf van Mexico. De terugmeldingen van mannelijke ganzen vertoont een grotere geografische dispersie. Er bestaat zelfs een terugmelding uit Nederland.

5. De Sneeuwganzen in België

Het voorkomen van de Sneeuwganzen in West-Europa wordt in belangrijke mate beïnvloed door ontsnapte parkvogels. Nochtans belanden jaarlijks transatlantische dwaalgasten in West-Europa, getuige daarvan het samenvallen van de periode van voorkomen met de trektijd (Lippens

& Wille, 1972). Bovendien werd in maart 1980 een La Perouse Bay-Sneeuwgans in Nederland aangetroffen.

De volgende Belgische waarnemingen van de Sneeuwgans zijn me bekend:

1. St.-Agatha-Rode/Neerijse (Brab.), 19 maart 1965, 1 adult (*Wielewaal* 33: 10). Kennelijk ontsnapt ex.; niet opgenomen in de *Avifauna van België*, wel in Appendice II van *Avifaune de Belgique*.
2. Oostkerke - Dudzele (West-Vlaanderen), 24 januari 1968 (*Gerfaut-Giervalk* 60: 101), aanvaard door BAHC-(Ned.) met mogelijke kans op ontsnapping.
3. Knokke (West-Vlaanderen), 13 maart tot 10 april 1968, 2 adulte ex. (*Gerfaut-Giervalk* 60: 101), kennelijk ontsnapte ex., BAHC: bij lijst van niet-aanvaarde gevallen.
4. Rosières (Brab.), oktober 1969 (*Wielewaal* 37: 171), ontsnapping vrijwel zeker, BAHC: bij lijst van niet-aanvaarde gevallen.
5. Ename (Oost-Vlaanderen), 29 december 1972: 5 ex. (*Wielewaal* 41: 8), BAHC-(Ned.): aanvaard onder voorbehoud van ontsnapping.
6. Retie (Antwerpen), 13 en 14 oktober 1973 (*Wielewaal* 41: 8), BAHC: aanvaard onder voorbehoud.
7. Antwerpse Schelddepolders te Doel, Kieldrecht (Oost-Vlaanderen) en Lillo (Antwerpen), 29 december 1973 tot 26 februari 1974: 5 ex. (3 adulte en 2 immature ex.), waarschijnlijk behorend tot de ondersoort *atlanticus* (Voet et al., 1978). Als „soort” aanvaard door BAHC (*Wielewaal* 41: 4 en *Wielewaal* 42: 136).
8. Zeebrugge (West-Vlaanderen), 7 april 1981 (*Wielewaal* 47: 454).
9. Lint (Antwerpen), 27 maart 1983, 2 ex. (*Wielewaal* 49: 290).
10. Mortsel (Antwerpen), 3 oktober 1983, 1 juveniel ex. (*Wielewaal* 50: 32).
11. Wuustwezel (Antwerpen), 26-27 oktober 1983, 1 juveniel ex. (*Wielewaal* 50: 32).

De laatste vier gevallen betreffen waarschijnlijk ontsnapte vogels.

6. Besluit

Het is duidelijk dat heel wat informatie over de broedecologie van de Sneeuwgans is verzameld geworden op de La Perouse Bay-kolonie. Het belang van de tijdserie (1968-1983) is onschatbaar voor de studie van de interactie tussen klimaat en broedfenomenen. Tientallen publikaties verschenen reeds en meerdere zijn in voorbereiding. Het hoeft geen betoog dat ondanks de zware inspanningen, deze studie een hoog rendement vertoont dat ten goede komt zowel aan de academische onderzoeker, de veldbioloog als de jager.

Dankwoord

Hartelijk dank aan Dr. J.F. Cooke voor de financiële steun en het verschaffen van deze unieke kans. Dr. R.F. Rockwell, projectleider, en de vele vrienden in „The Queen's University Tundra Biological Station” zorgden voor uitstekende logistieke steun en kameraadschap. H. Voet, G. Huyskens en Dr. H. Meeus waren mij behulpzaam bij het verzamelen van de Belgische gegevens.

Bibliografie

- Cramp S., K.E.L. Simmons, 1977. *The Birds of the Western Palearctic*. Volume 1. Oxford, Oxford University Press.
- Findlay C.S., F. Cooke, 1982. Breeding synchrony in the Lesser Snow Goose (*Anser caerulescens caerulescens*). I. Genetic and environmental components of hatch date variability and their effects on hatch synchrony. *Evolution* 36: 342-351.
- Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.
- Rockwell R.F., C.S. Findlay, F. Cooke, 1983. Life history studies of the Lesser Snow Goose (*Anser caerulescens caerulescens*). I. The influence of age and time on fecundity. *Oecologia* (Berlin) 56: 318-322.
- Schmutz J.K., R.J. Robertson, F. Cooke, 1983. Colonial nesting of the Hudson Bay Eider Duck. *Can. J. Zool.* 61: 2424-2433.
- Voet H., S. Lhoest, P. Devillers, 1978. L'observation d'Oies des neiges dans la région anversoise en 1973-1974. *Gerfaut-Giervalk* 68: 107-109.

Résumé

La dynamique et la génétique des populations de l'Oie des neiges *Anser c. caerulescens* ont été l'objet d'une étude détaillée depuis 1968 dans la colonie de La Perouse Bay (Manitoba, Canada). L'auteur décrit l'écologie et la biologie de reproduction sur base de publications et de ses propres observations durant l'été de 1983. Durant cette année la colonie comptait environ 6.000 nids, ce qui est un maximum, et ce en dépit de la mise en route tardive de l'incubation. Une brève discussion des observations belges de l'Oie des neiges est incluse.

Summary

The population dynamics and genetics of the Lesser Snow Goose *Anser c. caerulescens* have been studied in great detail since 1968 at the La Perouse Bay colony (Manitoba, Canada). The author describes the ecology and breeding biology of the Snow Goose based upon published and personal experience during the summer of 1983. The colony counted about 6000 breeding pairs in that year, which is an overall maximum, despite the late initiation time of incubation. A brief discussion of the presence of the Snow Goose in Belgium is presented.

F. Volckaert, Department of Oceanography, Dalhousie University, Halifax, Nova Scotia, Canada B3H 4J1.

De Avifauna van het Zwart Water en de Grote Heide te Lichtaart

Luc Matthé

The birds of the „Zwart Water” nature reserve and the „Grote Heide” at Lichtaart, Belgium

1. ALGEMEEN

1.1. Ligging

Tussen Kasterlee en Herentals strekt zich een bijna 11 km lange beboste landrug uit ten noorden van het Kleine Netedal. Deze strook van tertiaire oorsprong (Meeus, 1981) bereikt haar grootste breedte — ca. 2,5 km — ter hoogte van de Grote Heide te Lichtaart. Precies daar, langs de oude Diestweg, heeft zich in de loop der eeuwen, in een kleine depressie 14 m boven zeeniveau en geflankeerd door uitgestrekte landduinformaties, 't Zwart Water gevormd. Een gelijknamig ven wordt op elke stafkaart ten zuiden van de Snekensvijver gemarkeerd. Eigenlijk draagt ons observatieterein zelfs geen

officiële naam en ressorteert het op elke kaart gewoon onder de Grote Heide die als een enorme bufferzone met overwegend Corsicaanse Den zuidelijk tot tegen de hoofdverkeersweg N.223 uitgolft op het steile Bistriaans zand van de Breemberg. Niettemin intrigeerde de inktzwarte kleur van het water de plaatselijke bevolking dermate, dat deze laagveenplaats in Lichtaart de naam „Zwart Water” meekreeg.

1.2. Ontstaan en statuut

Het is vrijwel zeker dat dit ven op natuurlijke wijze ontstond door uitstuiving tussen twee duinruggen met „toppen” tot 16 m boven de zeespiegel in het noorden en tot 25 m in het zuiden. Het lemige ondoorlatende Poederleens zand bleek gunstig

Fig. 1: vegetatiekaart Staatsnatuurreervaat „Zwart Water”.

voor de ontwikkeling van veengroei. Toen het de hele laagte ging bedekken, werd op sommige plaatsen zelfs een nieuwe grondwaterspiegel gevormd, wat de fragmentarische vestiging van hoogveenvegetatie in de hand werkte. Tussen 1700 en 1940 greep de mens liefst 3 keer in en werd de structuur van het ven door afwisselende beplanting en ontvening duidelijk antropogeen bepaald. Meer dan 25 noord-zuid verlopende turfgrachten, een brede oost-west sloot en centraal een achttal concentrische grachten in een diepere kom zijn er nog altijd de stille getuigen van. Toen de heer Coorevits het gebied rond 1950 aankocht, liet hij een afwateringsgracht dichtmaken die aansluiting vond bij de Slootbeek, een bijrivier behorend tot het hydrografisch bekken van de noordelijker vloeiende Aa. Daardoor stonden vele naaldbomen, reeds in een vergevorderd stadium van verlanding, ten dode opgeschreven. Zij bepalen nog steeds de landschappelijke eigenheid van de oeverzones. Op 17 december 1980 ging het Ministerie van het Vlaamse Gewest over tot de aankoop van het bij Koninklijk Besluit op 24 december 1980 als landschap geklasseerde Zwart Water; 9ha 84a 67ca werden staatsnatuurreservaat onder de hoede van Waters en Bossen. Samen met de gemeentelijke bossen van Lichtaart (209 ha), de Snekensvijver en Herentalse troeven als Kruisberg, Bosbergen, 't Snekpen, Heiberg en Schoutenheide vormen zij één aaneengesloten groen blok van 1050 ha, waarvan inmiddels aan bijna de helft het statuut van geklasseerd landschap werd verleend.

2. AVIFAUNISTISCH OVERZICHT

Deze bijdrage beoogt hoofdzakelijk een evaluatie van het ven als broedvogelgebied enerzijds en het belang van de Grote Heide in z'n geheel voor doortrekkers en wintergasten anderzijds. Gebaseerd op de resultaten van een 10-tal excursies in de periode 1965-1977, 149 bezoeken op het ven

van 1978 tot einde 1982 en een even lange doch dagelijkse waakzaamheid op de westelijke rand van de Grote Heide aan het Snekenshof, is deze balans naar mijn aanvoelen in alle opzichten representatief genoeg om er even bij stil te staan.

2.1. Broedvogels

Zevenendertig soorten die in de voorbije vijf jaar minstens eenmaal binnen de perceelsgrenzen van het reservaat hebben gebroed krijgen hier uiteraard de meest uitvoerige bespreking toebedeeld.

Tot de vaste bewoners in de biezen- of zeggenvegetatie, het Pijpestrootje, de Dopheide of de gagelstruwelen van het ven rekenen we tien soorten waaronder de Dodaars *Tachybaptus ruficollis*. Jaarlijks broeden $\pm$ 10 paartjes. De vogel ontbreekt van december tot einde januari en duikt slechts sporadisch op in november of februari.

Aantallen voor de Wilde Eend *Anas platyrhynchos* culminereren tot maxima in de wintermaanden (140 ex. op 17 december 1978). Een tiental paartjes blijven broeders „aan huis”. Vanaf juli tot september krijgen zij gezelschap van 50 tot uitzonderlijk 100 soortgenoten die in de dichte gagelbestanden en pitrusstroken komen ruïen. Natuurlijk is de Slobeend *Anas clypeata* veel minder algemeen. Toch komen jaarlijks 2 à 3 paartjes tot broedsucces; de prachtige woerden dobberen er dan al einde maart rond. Tot eind november pleisteren 4 tot maximaal 9 ex. 20 ex. op 25 augustus 1983 vormden een uitzondering. Beduidend onregelmatiger vertoont zich de Tafeleend *Aythya ferina*. Deze duikeend vertoeft er grosso modo in de eerste helft van het jaar, een enkele keer met 3 tot 4 ♂ tegelijk. 1979 werd gekroond met een eerste zeker broedgeval; sedertdien zijn vrouwtjes met pulli niet meer vastgesteld, hoewel we sterke vermoedens koesteren dat de soort ook in 1984 met minstens één paartje tot broeden kwam.

Observatiepost en hooiland bij het elzenbroek

Foto: L. Matthé

Waterhoentjes *Gallinula chloropus* verraden hun aanwezigheid het hele jaar door. Alleen bij strenge vorst verlaten ze het Zwart Water. Circa 10 tot 15 broedpaartjes vestigen zich jaarlijks tot in de verste uithoekjes. Meerkoeten *Fulica atra* daarentegen geven vlugger forfait; vanaf november tot einde februari sluiten ze vermoedelijk aan bij grotere bendes soortgenoten die hun kostje opscharrelen aan de grazige oevers van grotendeels ijsvrije wateren. In de eerste dagen van maart al verdedigen de 4 tot 6 broedpaartjes hardnekkig hun broedterritorium.

Traditioneel gehuisvest op de Snekensvijver bracht de Wulp *Numenius arquata* het nochtans tot een broedgeval op het Zwart Water in 1979; daarna bleef het telkens bij pogingen die bijna systematisch door de Kokmeeuwen werden verijdeld. Sporadisch vertonen zich nog Wulpen vanaf de maand augustus.

Het broedseizoen 1982 werd gelauwerd met een compleet paartje Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus*. De vogels werden op 29 mei door E. Machielsen ontdekt; begin juni was men getuige van een voederbeurt aan 2 juveniele vogels. In 1964 werd het eerste broedgeval van deze soort voor België vastgesteld in het één kilometer zuidelijker gelegen natuurreservaat „Snekensvijver” te Lichtaart (Cuypers, 1964).

Sindsdien is deze zeldzame vogel reeds herhaaldelijk de attractiepool geweest in de meeuwenkolonie van dit reservaat (Meeus, 1980). In 1983 waren opnieuw 2, in 1984 zelfs 3 ex. aanwezig op het Zwart Water tijdens het broedseizoen.

Tot in 1975 was de heer Coorevits er gewapenderhand in geslaagd een invasie van de Kokmeeuw *Larus ridibundus* te voorkomen. Toen de vogels vanaf 1978 ondervonden dat de wateroppervlakte van de Snekensvijver voortdurend verder uitbreidde ten koste van hun toch al enge opeengepakte behuizing, ervoeren ze het als een koud kunstje om het nabijgelegen Zwart Water in te nemen. In 1978 werden er 1.000 broedparen geteld, in 1979 1.300 en in 1980 reeds 1.600 (Paulussen, 1981). Niet alleen hebben er sindsdien erg schaars geworden broedvogels de brui aan gegeven, door guanotrofie (= aanvoer van organisch materiaal uit diverse stortplaatsen) dreigt de eens exclusieve plantengroei, gevoed door water van een periodiek slechtere kwaliteit, steeds verder de sporen van banaliteit te vertonen. Merkwaardig was de vondst van een partieel albino ex. op 11 juni 1983.

Blijkbaar brengt alleen de bescheiden Rietgors *Emberiza schoeniclus* toch de moed op om zich steevast midden in de kolonie te gaan vestigen. Ook bij zachte winters tref je er wel altijd

Zwart Water te Lichtaart

Foto: L. Matthé

Zwart Water te Lichtaart.

Foto's: L. Matthé

enkelingen aan, stilletjes ineengedut op de onderste takken van een struikje.

Elf soorten verkiezen een veiliger plaatsje in de waterwilgen of gagelstruwelen, in elzenopslag of bij al dan niet omgewaaide bomen op de vochtige oeverzones.

Hier zijn we met 2 tot 3 broedpaartjes voor de Wintertaling *Anas crecca* eerder aan een voorzichtige raming toe; de laatste jaren zijn broedgevallen zelfs vrij onwaarschijnlijk. De grootste groepen concentreren er zich in augustus en september; een maximum van 65 ex. werd nochtans op 2 november 1975 genoteerd. Alhoewel ze in aantallen voor de Wilde Eend gewoonlijk niet moeten onderdoen, toch blijken ze in januari en februari nauwelijks aanwezig te zijn.

De erg schuwe Tortel *Streptopelia turtur* kan slechts als heel schaarse en onregelmatige broedvogel worden vermeld voor de kleine oostelijke elzenhakhoutbosjes en aangrenzende wilgenbestanden. Sedert twee jaar zijn er iets meer waarnemingen, zelfs tot in de naaldboomaanplantingen op de Grote Heide.

De olijke Winterkoning *Troglodytes troglodytes* van zijn kant vindt nog paradijselijke nestgelegenheden in de wortelstellen van grove dennen die er het loodje bij hebben gelegd wanneer de waterstand serieus hoog komt te staan. Toch zal hij moeten inbinden, nu de

zuidelijke boomloze oeverzone een feit is geworden. Zelfs bij strenge vorst is dit guitig vogeltje altijd present.

Na 1975 werd de Blauwborst *Luscinia svecica* nog amper 1 keer als broedvogel ingeschreven. Ondanks vrij hoge waterstand vanaf 1977 heeft te vergevorderd dichtgroeien van een gagelzone deze prachtige vogel verhinderd zijn foerageergewoonten op de slijkerige bodem te kunnen verderzetten. Een zingend mannetje op 2 mei 1982 betekende voor ons dan ook een aangename verrassing.

De Zanglijster *Turdus philomelos* moet zich tevreden stellen met de beperkte elzen- en wilgenopslag, waar z'n nest soms op nog geen 30 cm boven de drassige bodem is te vinden. In dezelfde begroeiing is de Tjiftjaf *Phylloscopus collybita* met 3 tot 4 paartjes wel beter vertegenwoordigd.

Meestal mist de vegetatie de nodige densiteit voor een geregeld broeden van de Staartmees *Aegithalos caudatus*. In de wintermaanden is dit buitenbeentje onder de mezen des te talrijker. Voor de Matkop *Parus montanus* liggen de kaarten gewoon ideaal; de vermolmdde stammen van afgestorven berken en dennen in de waterwilgstrook zijn heel erg in trek bij deze

soort. Bij vele natuurlijke boomholtes moeten Koolmezen *Parus major* en Pimpelmezen *Parus caeruleus* niet zelden de duimen leggen voor hun gekuifde aanverwant en voor de Matkop. Ze nemen hun toevlucht liever tot enkele nestkastjes op de oostelijke oeverstrook en voeren er dikwijls een nooit aflatende strijd met de Ringmus *Parus montanus* die uiteraard ook op een droge en knusse kinderkamer rekent.

Keren we nu de vochtige zuidelijke oevers de rug toe en wandelen we er het bos in via gradiëntsituaties als droge taluds, open plekken al dan niet met afgevallen takken of heide en een geïsoleerde boom of struik.

Benevens meerdere van de reeds eerder genoemde soorten, kunnen we hier ook vogels aantreffen die de aanwezigheid van hogere begroeiing weten te appreciëren. Daartoe behoort ongetwijfeld de Boompieper *Anthus trivialis*, die er als broedvogel in de laatste jaren verdween en zich naar de Breemberg verplaatste. Met het creëren van de brede bijna 200 m lange oeverzone in 1982 en de hoop op een gestadige evolutie naar meer heide, komen de toekomstperspectieven voor deze valscherspringer weer in een uitermate gunstig daglicht te staan.

Van elke dichte struik maakt de Heggemus

De gekapte strook

Foto's: L. Matthé

Prunella modularis gretig gebruik om er z'n nestje in onder te brengen. Met de opruiming van de laatste takkenhopen op de gekapte strook worden z'n kansen nu wel de kop ingeslagen en zal het enkele paartje zich in de struiken bij het landhuis moeten terugtrekken.

Minstens een half dozijn agressieve paartjes Roodborst *Erithacus rubecula* domineren jaarlijks de bosplekjes met enige onderbegroeiing. Net als de Winterkoning is hij ook in de koudste maanden van de partij.

Aan 't Zwart Water broedt de Gekraagde Roodstaart *Phoenicurus phoenicurus* slechts af en toe in een boomholte of onder afgevalen takken in het dennenbos; het is inderdaad een markant feit dat deze soort in de Kempen van langsom meer het naaldhout verkiest, tenminste wanneer genoeg weekendverblijven met artificiële holtes voorhanden zijn.

Zoals vroeger zijn Merels *Turdus merula* hier nog echte bosvogels. Ze stellen geen hoge eisen aan hun nestplaats en meerdere paartjes vinden allicht een ijle struik of een omgewaaide boom op deze 10 ha.

Van onze visueel dikwijls zo moeilijk op naam te brengen loofzangertjes breekt de Fitis *Phylloscopus trochilus* met ca. 6 tot 8 paartjes beslist alle records. Na de reeds uitgevoerde, al eerder aangehaalde beheerswerken, zal het deze soort vermoedelijk nog beter voor de wind gaan.

Tenslotte maakt de Zwarte Mees *Parus ater* dankbaar gebruik van de talrijke vergeten muizenholletjes, blootliggende wortels of verlaten vossenburchten in de korte steile taluds tot de zuidelijke beboste duinreep; geen sprake dus van een directe bedreiging.

De beboste zone grenst in het noorden en het westen aan soms druk bezochte wandelwegen en blijkt er van kapitaal belang als bufferstrook; ze is er nochtans zo smal en eenvormig van begroeiing dat ze door de meeste broedvogels wordt gemedend. Onze echte bosbewoners beperken zich dus grotendeels tot de rustige brede zoom op het zuiden, waar de nadruk ligt op diverse soorten dennen. Berkenbosjes en een enkele spar of eik verhogen er nog de aantrekkelijkheid voor onder andere enkele paartjes Houtduif *Columba palumbus*. Tot grote winterconcentraties of slaapvluchten komt het er echter nooit. Ransuilen *Asio otus* planten zich maar uiterst zelden voort binnen de grenzen van het reservaat. Het vrij oude maar laaggebleven dennenbosje in de zuidoostelijke uithoek lijkt nochtans geknipt voor deze nachtvogel, die op meerdere plaatsen in de streek broedt.

De Grote Bonte Specht *Dendrocopos major*, voor zijn nestgat nogal plaatsgetrouw van aard, prefereert bijna keer op keer een aantal vermolmden berken met panorama over de Grote Heide. Hij houdt van een luidruchtige bruiloft; het aantal auditieve waarnemingen neemt dus al toe in maart en april, maar bereikt pas maxima in de

Dode berken in de wilgenzone, paradijs voor de Matkops

Foto: L. Matthé

volle zomermaanden. Met het vallen van de bladeren schijnt hij plots zijn stem te hebben verloren.

Ook de Grote Lijster *Turdus viscivorus* vindt het veiliger in de hogere regionen; de 1 tot 2 paartjes kan je reeds in maart aantreffen op een vertakking, hoog in de vork van den of berk aan de rand van het bos. Meer nog dan de Grote Bonte Specht is hij dus verkikkerd op een logement met ruim belvédère.

Kuifmezen *Parus cristatus* vormen het andere uiterste; in het dennenbos zijn ze gewoonlijk de enige die dichter bij de grond nestelen. Een verrotte stomp van een oude naaldboom wordt zeker niet over het hoofd gezien. Te rigoreus zuiveren van het licht heuvelachtig bos zou waarschijnlijk nefaste gevolgen hebben voor deze soort, die in België toch al een eerder klein verspreidingsgebied bezet.

Ook voor de Boomkruiper *Certhia brachydactyla* zouden de zaken er minder rooskleurig voor staan na een dergelijke ingreep. Al is dood hout er niet ver te zoeken, de meeste bomen rond het ven zijn te jong gestorven om de 1 tot 2 paartjes van de broodnodige barsten en schorsscheuren te voorzien. In het najaar mengt de soort zich nog het liefst tussen de bendes onrustige mezen.

Veenmos in de sloten tussen de ribben

Foto: L. Matthé

Misschien talrijker dan gewenst verschijnen en broeden er de kraaiachtigen. De Vlaamse Gaai *Garrulus glandarius* hoeft niet ver te zoeken om zijn slordig platform te installeren. De meer imposante roofburcht van de Ekster *Pica pica* torent vooral in de boomkronen, zelfs tot in de jongere aanplantingen op de Grote Heide. De reeks van zevenendertig broeders wordt vervolledigd met de Zwarte Kraai *Corvus corone corone*. Onophoudelijk schuimen ze samen met eksters en gaaien de hele oostelijke elzenhoek af, op zoek naar alles wat niet tijdig op de vlerken kan. Ze weten dan verdraaid goed dat ze zich nochtans geen meter in de meeuwenkolonie moeten wagen.

We eindigen dit hoofdstuk met de vermelding van drie soorten die hun favoriete nestbiotoop op amper een steenworp buiten de reservaatgrenzen vinden. Het gebeurt maar zelden dat we ze aan „onze” kant van de omheining op een legsel verrassen.

Van alle echte *sylvidae* is alleen de Zwartkop *Sylvia atricapilla* het predikaat van „broedvogel” waard. Slechts af en toe neemt hij wel genoegen met een reepje brandnetels aan de voet van het elzenbosje.

De Spreeuw *Sturnus vulgaris* is er als de kippen bij wanneer de Grote Bonte Specht het laat

afweten bij de spaarzame boomholtes. Al moeten ze zich dus met een erg beperkte keuze tevreden stellen, hun gelederen tellen gemakkelijk 300 à 400 exemplaren wanneer ze in de zomermaanden de nacht komen doorbrengen in enkele bermpjes midden in het ven.

De overwegend oude loofbosclementen rond het landhuis zijn een geschikt territorium voor een enkel paartje Vinken *Fringilla coelebs*. Een dergelijk gevarieerd en tamelijk open midden zullen ze overigens tevergeefs op de duinrug zoeken.

Tenslotte behoren twee soorten tot de niet-broeders van het reservaat. We noemen ze hier nochtans in één adem met de overige, omdat ze op slechts enkele meters buiten de omheining resideren en dagelijks bij het ven kunnen waargenomen worden.

De Huismus *Passer domesticus* bijvoorbeeld zal zich maar zelden tot buiten het gezichtsveld van het landhuis verwijderen.

De Groene Specht *Picus viridis* stelt het op prijs te kunnen vertoeven aan de open bosranden en in het afgewisseld licht bebost landbouwgebied in de streek ten noorden van het ven. Het viertal oude beuken bij het landhuis hebben nochtans een beentje voor.

2.2. Regelmatige bezoekers

Tot deze lange reeks van eveneens tweeënveertig soorten rekenen we zomergasten en/of jaarvogels, doortrekkers en vaste overwinteraars.

Om elk misverstand te vermijden willen we vooraf duidelijk stellen dat alleen vogels worden genoemd die allen binnen het door stippellijnen omkaderde gebied van ca. 88 ha werden gedetermineerd (zie fig. 2). De vierledige statusaanduiding richt zich in de eerste plaats naar *plaatselijk* voorkomen en zal wel eens een overlapping aanwijzen; ze is dus allerm minst representatief voor de verspreiding van de verschillende soorten in Vlaanderen.

Acht soorten mogen bij de jaarvogels worden ingedeeld. Theoretisch kan je ze in elke maand op het lijf lopen. Een drietal onder hen broeden zelfs op de Grote Heide of op de rand ervan.

Blauwe Reigers *Ardea cinerea* vertonen zich maar zelden tussen medio november en einde april; ze hebben het dan al moeilijk genoeg om bij visrijkere milieus in leven te blijven. Vanaf juni tot einde september passeren ze dikwijls gechronometreerd trouw tijdens ochtend- of avondvlucht van en naar de broedplaats in de Geelse „Zegge” (Van Vessem & Draulans, 1984). Met het plaatsen van de afsluiting in 1982 schijnen ze nu wel meer geneigd om eens op het rustiger ven zelf neer te strijken.

Onze Torenvalk *Falco tinnunculus* daagt veel onregelmatiger op; meerdere observaties in juli en augustus van de jaren 1978 en 1979 kunnen op een broedgeval wijzen.

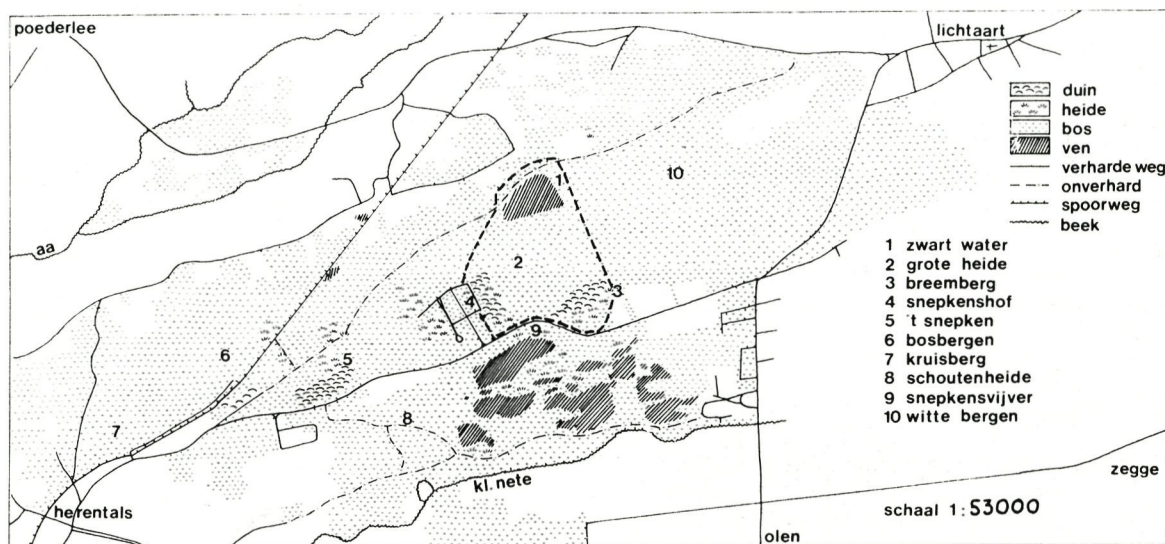

Fig. 2: ... binnen het door stippellijnen omkaderde gebied...

Zilvermeeuwen *Larus argentatus* op thermiekvluchten nemen er gewoonlijk genoeg mee de streek vanop grote hoogte in het oog te houden en wagen zich maar uiterst zelden tussen de kolonies van hun kleinere aanverwant. In 't najaar ontbreken ze nagenoeg. Vreemd is de constatering dat de groepsgrootte niet alleen oploopt in januari en februari, maar dat de grootste regelmaat in z'n aanwezigheid op de tijdspanne maart tot einde juni terugvalt.

De Witte Kwikstaart *Motacilla alba* houdt meer van waterkanten dan zijn gele familielid. In de zomer foerageert hij bijzonder graag op de kleine slikplaatjes. Een enkel broedgeval in een steile talud aan 't water of nestelen bij de weekendhuisjes behoort wel tot de mogelijkheden.

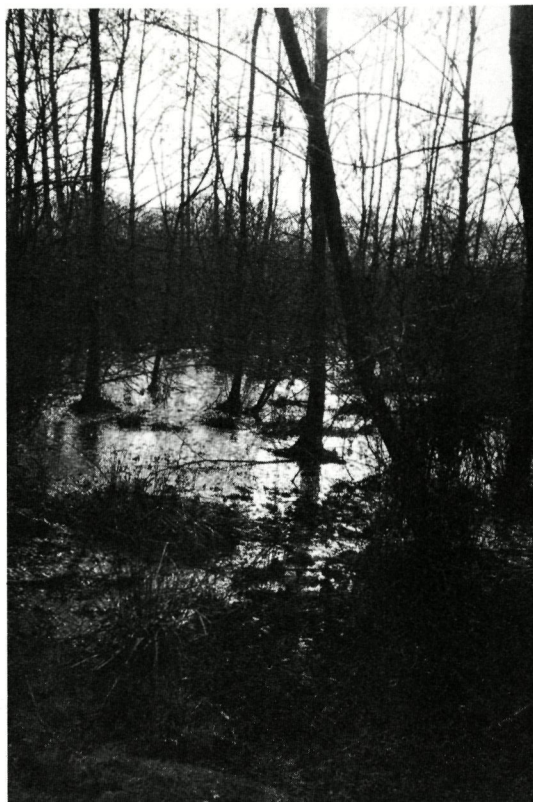
Door zijn onbesuisd optreden valt de Sperwer *Accipiter nisus* heel het jaar door op. In maart en in augustus legt hij, blijkens het aantal waarnemingen, de grootste activiteit aan de dag. Hij heeft er een gewoonte van gemaakt rakelings langs de bosrijke venoevers te scheren om er zijn meestal gevleugelde prooien te verschalken. Jammer genoeg wordt hij de laatste tijd steeds minder opgemerkt, zodat jaarlijks broeden in de omgeving nog verre van vanzelfsprekend is.

Turkse Tortels *Streptopelia decaocto* zijn niet weg te denken uit de buurt van huizen en tuinen op 't Snepkenshof. Ze hebben er zich echter nog niet toe laten verleiden hun opmars via de weekendverblijven tot bij het landhuis door te drukken.

Zwarte Spechten *Dryocopus martius* tonen zich honkvaste broedvogels ten zuiden van ons gemarkeerd observatieterrein. Het hoeft dus geen verwondering te wekken dat de soort tussen 1975 en 1982 liefst 70x noordelijker werd gehoord; de grote hoeveelheid dode en half-

verrotte bomen op 't Zwart Water zijn daar zeker niet vreemd aan.

Samen met de Boomkruiper zijn Goudhaantjes *Regulus regulus* 's winters altijd terug te vinden in de naartstige mezen groepjes. Uitgaande van de

Winter in het elzenbroek

Foto: L. Matthé

talrijke lente- en zomermeldingen mag aangenomen worden dat dit uitgestrekte naald-boomareaal ongetwijfeld menig broedpaartje herbergt.

Slechts twee soorten kunnen op grond van hun voorkomen hoofdzakelijk tot wintergast worden getypeerd. In volle winter zakken 1 tot 2 Buizerds *Buteo buteo* uit noordelijker weilanden tot bij het ven af. Het aantal waarnemingen vermindert weliswaar naar juni toe, sluit nochtans de mogelijkheid van broedgevallen niet uit. Een tweede kleinere piek in augustus is op doortrek te herleiden.

Tijdens de invasiejaren neemt passage van Sijsjes *Carduelis spinus* geleidelijk toe vanaf oktober om maxima te bereiken in februari en maart. Toeval of niet, de volgende waarnemingen stemmen toch tot nadenken: eerste datum 22 mei 1978 (1 ex. zang), 16 mei 1979 (2 ex.), 14 tot 16 juli 1980 (3 ex.), 27 juni 1981 (2 ex.), 8 en 9 juli 1981 (min. 1 ex.), 16 juli 1981 (2 ex.), 1 augustus 1981 (min. 2 ex.) en 13 augustus 1981 (2 ex.).

Enkele zomergasten typeren meteen een aantal landschapselementen die, in combinatie aanwezig, bijna uniek zijn geworden in Vlaanderen: droge stuifzanden, afgewisseld met open heidelichten en de nabijheid van vennen temidden van een „zee” jonge tot erg oude naaldbossen...

ziedaar de ideale leefruimte voor een Boomvalk *Falco subbuteo*. Vroeger demonstreerde hij van midden mei tot begin september zijn libellen- of zwaluwenvangst op vennen als 't Zwart Water, maar sinds 1980 laat deze prachtige vogel het steeds meer afweten.

Broedende Nachtzwaluwen *Caprimulgus europaeus* leiden vanaf half mei tot begin augustus een mysterieus bestaan op meerdere plaatsen in de streek (Matthé, 1982; Matthé, 1983). In het reservaat hebben we de soort reeds ettelijke jaren als broedvogel afgeschreven.

Van maart tot uitzonderlijk in juni is de lieflijke zang van 1 tot 2 paartjes Boomleeuwerik *Lullula arborea* niet uit de lucht boven de aanplantingen van de Grote Heide en aan de Breemberg. Nog eens 1 tot 2 paartjes bezetten jaarlijks een territorium buiten het in fig. 2 omlinjnde gebied (Meeus, 1982; Meeus, 1983; Maes, Meeus & Voet, 1984). Af en toe noteren we doortrek in oktober. Niet minder dan negenentwintig regelmatige soorten van uiteenlopende pluimage kenschetsen het gebied als een belangrijke doortrek- en kortstondige rustplaats.

Voor de Smient *Anas penelope* liggen weliswaar amper 2 waarnemingen voor: 2 ♂ en 1 ♀ op 23 maart 1980 en 1 ♀ op 30 augustus 1980. De grote half dichtgegroeide delen van het ven laten

De wilgenstrook

Foto: L. Matthé

zelden overzichtelijk of volledig tellen toe... laat staan determineren, zodat korte maar jaarlijkse bezoeken van deze soort meer dan waarschijnlijk worden geacht.

Vast staat alleszins dat Krakeend *Anas strepera* en Zomertaling *Anas querquedula* de vaste regelmaat opgaan. Een paartje Krakeend kondigt zich bijna jaarlijks in mei aan. Gewoonlijk worden dan tot in september alleen nog woerden geobserveerd; de soort is dus erg broedverdacht. Sporadisch vliegt van maart tot in mei wel eens een Zomertaling op; bij regelmatig bezoek in augustus zul je ze wellicht niet missen.

Toegegeven, de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* vereert het Zwart Water elke jaar met een kijkje, maar er is geen lijn te trekken in de data: 15 december 1979 (♀) - 16 maart 1980 (juv.) - 23 augustus 1981 (♀) - 29 mei 1982 (juv.).

In 1978, 1979, 1982 en 1983 kreunde de Waterral *Rallus aquaticus* in de gagelzone. Vanaf half augustus tot in de derde decade van september maak je een goede kans dit signalement te registreren; is het schrikbewind van de Kokmeeuw schuldig aan z'n verdwijning als eertijds trouwe broedvogel?

Tot de potentiële broeders behoort zelfs het Porseleinhoen *Porzana porzana*, dat zijn zwendend geluid onder andere op 30 september 1979 ten beste gaf. Nachtelijke excursies zouden zeker aan het licht brengen dat deze schuwe kandidaat meer dan eens rondsluipert in de natte ideale vergrassingszone.

Reeds 19 maal kondigde zich een luidroepende Scholekster *Haematopus ostralegus* aan; alle gevallen zijn begrepen tussen 1 april en 2 augustus met juli als piekmaand. Pleisteren schijnt bij voorkeur op de Snekensvijver te gebeuren. Uiteraard oefent deze grote plas een niet geringe aantrekkingskracht uit op heel wat meer steltlopers. Vooral na droge zomers verzamelen zich wel eens kleine groepjes Kieviten *Vanellus vanellus*, soms ook op de slikplaatjes van het Zwart Water. In 1970 bracht hij nog jongen groot op de toen nog niet aangeplante percelen van de Grote Heide; goed ingelichte bronnen vernoemen hem zelfs als voormalige broedvogel op het ven.

Zelfs onze toch al schaars geworden Watersnip *Gallinago gallinago* zou jarenlang mee de reputatie van 't Zwart Water als nestelgebied hoog hebben gehouden. Heden stellen we ons al tevreden met zijn doortrekperiode die onveranderlijk de tijdspanne van 1 augustus tot Allerheiligen overbrugt. Maximaal werden 15 ex. geteld op 1 augustus 1978.

Overvliegende Regenwulpen *Numenius phaeopus* vullen gewoonlijk onze aantekeningen voor juli en augustus aan; een enkele keer melden ze zich ook in april. Verder dan aan een dozijn waarnemingen zijn we nog niet geraakt. Toch lijken het ven en de nabijgelegen weilanden als overnachtingsplaats erg geschikt.

Voedselzoekende Groenpootruiters *Tringa nebularia* preferen de ruime slikken van de Snekensvijver en foerageren er tussen einde juli en einde september, af en toe tot half oktober. Veel sporadischer weerklinkt zijn roep in mei. Alleen bij verstoring belanden ze wel eens aan 't Zwart Water.

Het Witgatje *Tringa ochropus* verdient een getrouwheidspremie onder alle steltlopers. Aan de boorden van de grachtjes tonen 1 tot 3 vogels zich uitermate in hun schik van einde juli, maar vooral vanaf augustus tot einde september, occasioneel tot einde oktober.

De bruiner getinte Bosruiter *Tringa glareola* lijkt meer haast te hebben en pleistert slechts in het kort tijdsbestek 20 juli tot 20 augustus. Solitaire vormen de regel; een groepje van 10 ex. op 20 augustus 1978 steekt daar wel met kop en schouders boven uit.

Oeverlopertjes *Actitis hypoleucos* verkiezen meestal grotere stukken open water die ze met hun krampachtige vlucht en ritmisch vibrerend geluid om de haverklap oversteken. Waarnemingen beperken zich veelal tot vaak 's nachts overtrekkende vogels. De top valt zowat samen met deze van de Bosruiter. In dit alles behalve verstedelijkte milieu verschijnt de snelle Gierzwaluw *Apus apus* uiteraard alleen op grote hoogte tijdens de trekperiode.

Het ontbreekt ook de veldleeuwerik *Alauda arvensis* aan een geschikt broedmidden. Als regelmatige passant in het najaar doet hij echter voor de talrijkste soorten niet onder.

Boerenzwaluwen *Hirundo rustica* nestelen er al evenmin; bij hun aankomst vroeg in april scheren ze gewoontegetrouw boven de waterspiegel van het ven. Wanneer de zomer op zijn einde loopt zoekt een groepje tot 50 stuks altijd dezelfde gagelstruiken op om er te overnachten; deze voorverzamelplaats tot de trek schijnt van jaar tot jaar aan interesse te winnen.

Diverse waarnemingen van de zeldzame Duinpieper *Anthus campestris* doen veronderstellen dat bijna jaarlijks doortrekken van solitairen een feit is. De soort, die op de voormalige stuifzanden van de Grote Heide als broedvogel lange tijd in het oog sprong, verscheen ondermeer op 5 september 1978 en op 1 en 2 september 1979.

Voor de Graspieper *Anthus pratensis* komt het trekpatroon in grote lijnen met dat van de Veldleeuwerik overeen.

Het zwaartepunt qua doortrek voor de Gele Kwikstaart *Motacilla flava* ligt tussen half augustus en begin september; doortrek in het voorjaar geschiedt in mei op meer beperkte schaal; is hij dan sterker aan het weiland gebonden?

Kramsvogels *Turdus pilaris* en Koperwieken *Turdus iliacus* zijn geroutineerde migranten uit het winterhalfjaar. De eerste overvliegt de duinruggen van half oktober tot half maart en culmineert in januari; voor de tweede die ook

graag 's nachts trekt komt de hoofdmacht al in oktober en november door en blijven de aantallen voor januari tot maart aan de erg lage kant. Hier mist het landschap de weilanden en populieren, elementen die dikwijls doorslaggevend zijn voor een rustpauze van deze lijsters.

De Sprinkhaanrietzanger *Locustella naevia* houdt het liever bij extra korte bezoeken tussen half april en begin juni. Z'n voorliefde voor oude en volstrekt droge heidebestanden is daarbij merkwaardig, maar is wel bekend. Het registreren van enige zangactiviteit tussen de dag en nacht krijsende meeuwenbendes van 't Zwart Water blijkt een ondoenlijke onderneming. Alleszins heeft de Snepkensvijver jarenlang op z'n aanwezigheid in de rustige oostelijke sector kunnen rekenen.

De Kauw *Corvus monedula* heeft hier helemaal niets te zoeken; alleen tijdens de winterperiode kan hun kleiner silhouet en hun vrolijke roep in de kraaienvluchten worden herkend.

Net als sommige lijsters sluit de Keep *Fringilla montifringilla* zich aan bij het doorgaand verkeer. Ruim 75 waarnemingsdata situeren we tussen 28 september en 16 april, met spitsactiviteit in oktober, begin november en een kleinere piek in maart-april die op terugtrek wijst.

Een klein aantal Groenlingen *Carduelis chloris* vestigt zich als standvogels bij de villa's van Snepkenshof; elders is deze vink slechts als passant bekend.

Met het dichtgroeien van vele oorspronkelijke open plekken op het reservaat heeft de Kneu *Carduelis cannabina* nu ook de plaat gepoetst. Onze hoop op hernieuwd broedsucces lijkt nochtans gewettigd, nu de lange vrijwel boomloze strook werd gecreëerd.

Geen jaar gaat voorbij of de Kruisbek *Loxia curvirostra* was van de partij in dat naaldbomenparadijs; op één na liggen alle 17 meldingen — vooral in 1979 en 1983 — tussen einde juli en einde oktober (Matthé & Berckvens, 1981).

Er is weinig reden tot juichen wanneer we tenslotte over de Geelgors *Emberiza citrinella* spreken. Meer nog dan de Kneu is deze prachtige vogel afhankelijk van open, vrij gediversifieerd, kruidenrijk terrein. Het laat zich aanzien dat beheerswerken op het kleine reservaat het tij evenmin zullen doen keren.

2.3. Toevallige gasten

De vogels die we in deze categorie onderbrengen kunnen om uiteenlopende redenen als toevallig worden beschouwd. Wegens het secundair belang van hun voorkomen voor de streek, beperken we ons tot enkele opsommingen.

Tot de ronduit zeldzame gasten rekenen we de Kwak *Nycticorax nycticorax*, genoteerd op 31 juli 1978 en 16 september 1981, een late Visarend *Pandion haliaetus* biddend boven het ven op 5 november 1981, de Ooievaar *Ciconia spec. die*

op 23 augustus 1981 met veel tegenlicht niet op naam kon worden gebracht, de Pijlstaart *Anas acuta* die nergens echt algemeen voorkomt en waarvan slechts 1 ♂ op 16 maart 1980 het Zwart Water aandeed, de Draaihals *Jynx torquilla*, verrast in eigen tuin op 22-23 juni 1979 en 27 juni 1981, de Cetti's Zanger *Cettia cetti*, ontdekt op 30 september 1979 in een gagelstruik op het ven, een overvliegende Aalscholver *Phalacrocorax carbo* op 18 september 1983 en de Klapekster *Lanius excubitor* die tussen de vliegdennen wel zijn gading zou vinden, maar wiens rangen ook al zo zijn uitgedund dat het bij 1 waarneming op 6 september 1982 is gebleven.

Andere soorten vertoeven hier misschien wel iets regelmatig op het hoogtepunt van hun doortrekperiode, maar worden gemakkelijker over het hoofd gezien, zodat de ontmoeting zelf eerder als een toevalstreffer dient omschreven; reeds 4 waarnemingen van een Houtsnip *Scolopax rusticola* in volle herfstperiode spreken in dit verband voor zichzelf. Ook het Vuurgoudhaantje *Regulus ignicapillus* en de Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* verwijlen hier normaal wel meer dan 3 waarnemingen voor elk van hen doet veronderstellen.

Nog andere vogels hebben gewoon heel toevallig hun trekroute boven het gebied gekozen. Spectaculair en verrassend was de doortrek van 2x Kolgans *Anser albifrons*, 1x Grauwe Gans *Anser anser* en 2x Kraanvogel *Grus grus*. Een eenzame Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus* zouden we hier zeker nooit verwacht hebben... In tegenstelling tot aanverwante soorten vormen Tureluur *Tringa totanus* en Zwarte Ruiter *Tringa erythropus* een vreemd en apart stelletje. Hoewel de eerste ooit de „ster” was in de broedvogelbevolking van het Zwart Water, verscheen hij recent alleen op 1 juli 1978; de Zwarte Ruiter, z'n slanker evenbeeld, is met 4 gevallen (4 september 1979, 24 augustus 1980, 24 april 1983 en pleisterend op 16 augustus 1983) al iets dichter bij enige regelmaat.

Resten nog een reeks vogels die, hetzij als zomergast eventueel standvogel, hetzij als doortrekker foeragerend wintergast, helemaal geen geschikt soorteigen biotoop aantreffen binnen het bestudeerde gebied en die de noordelijke agrarische sector of de zuidelijke randgebieden (met o.a. gemengde loofbossen en de Snepkensvijver) slechts tijdelijk hebben verlaten.

Zo registreerden we slechts 1 waarneming van de Kuifeend *Aythya fuligula* op 20 mei 1981. Even toevallig wordt het vliegbeeld van Wespendif *Pernis apivorus*, Blauwe Kiekendif *Circus cyaneus*, Havik *Accipiter gentilis* en van het Smelleken *Falco columbarius* opgemerkt.

Je hebt met een buitenbeentje te doen, wanneer je hier een Holenduif *Columba oenas* onderschept. Fazanten *Phasianus colchicus*, al relatief dun „gezaaid” in het agrarisch gebied, zetten

Zwart Water te Lichtaart, de centrale sloot

Foto: L. Matthé

maar uiterst zelden de stap naar de zeer voedselarme naaldbossen.

Twee meldingen voor de Grutto *Limosa limosa* wijzen op overkomst uit de Zegge-streek.

De Steenuil *Athene noctua* en de Koekoek *Cuculus canorus* opereren liever bij de Schoutenheide te Herentals, al blijven ze ook daar erg schaars. Nog minder zullen ze dus iets noordelijker opdagen.

Een IJsvogel *Alcedo atthis* verloor alle oriëntatievermogen en belandde op 6 juni 1982 zelfs in onze tuin.

Oeverzwaluwen *Riparia riparia* en Huiszwaluwen *Delichon urbica* laten er zich bijna nooit toe verleiden de meer algemene Boerenzwaluwen te vergezellen op een laatzomerse insektenjacht boven het ven; de melding van 50 Huiszwaluwen op 18 september 1983 is daarom uniek.

Kennelijk zocht een Zwarte Roodstaart *Phoenicurus ochruros* op 20 juni 1982 naar een bouwvallig schuurtje in de wijk.

De Roodborsttapuit *Saxicola torquata* kwam vòòr 1970 nog aan z'n trekken als regelmatige broedvogel op de schaars begroeide stuifzanden van de Grote Heide; op de ochtend van 27 september 1978 werd een doortrekkend ♂ verrast op een klein min of meer opengebleven heideperceeltje. De Tapuit *Oenanthe oenanthe* verging het identiek; recente meldingen liggen zelfs niet

meer voor, zijn nochtans te verwachten nu in 1984 meerdere hectaren hoogstammig bos werden gerooid op oude stuifzanden van de Grote Heide waar de soort begin van de jaren '70 nog broedvogel was.

Zangers die vlakbij de zuidoostelijke grens af en toe tot broeden komen in een halfopen landschap met bramen en houtwallen, melden zich sporadisch vanaf de Breemberg tot op het Snekenshof; hiertoe behoren Spotvogel *Hippolais icterina* Grasmus *Sylvia communis*, Tuinfluiter *Sylvia borin*, Braamsluiper *Sylvia curruca* en de in Lichtaart meer aan holle wegen gebonden Fluiter *Phylloscopus sibilatrix*.

Grauwe Vliegenvangers *Muscicapa striata* en Wielewalen *Oriolus oriolus* hebben bij Snekenshof al tevergeefs naar oud, respectievelijk jonger loofbos gezocht; 300 m zuidelijker zullen ze wel aarden.

Ook de Goudvink *Pyrrhula pyrrhula* heeft al lang haar broedpogingen gestaakt; hoe schaars en toevallig zijn fluitgeroep is te horen, hij geeft blijk van een lichte voorkeur voor de onmiddellijke omgeving van het Zwart Water.

De explosieve toename van Geoorde Futen *Podiceps nigricollis* in Vlaanderen in 1983 (Geuens *et al.*, 1983) is ook op het Zwart Water merkbaar geweest; op 12 en 16 mei werden respectievelijk 2 en 1 ex. gedetermineerd,

hetgeen ons uiteraard niet toelaat reeds tot een broedgeval te besluiten.

Opvallend aan ons ven is het totaal ontbreken van enige interesse die soorten als Witoogende *Aythya nyroca* en Zwarte Stern *Chlidonias niger* naar verluidt bijna jaarlijks voor de Snekensvijver weten op te brengen.

3. SAMENVATTING - DANKWOORD

Het 10 ha grote Zwart Water, staatsnatuur-reservaat sinds 17 december 1980, kan er helaas niet meer prat op gaan vogels als de Wulp, Watersnip, Kievit, Tureluur, Nachtzwaluw, Wateral en Blauwborst als broedvogels te presenteren. Sinds de vestiging van de Kokmeeuw (nu al 2.000 paar) geven vaste broeders als Dodaars, Wilde Eend, Slobeend, Meerkoet, Waterhoen en Rietgors mee de toon aan.

Van oudsher hebben soorten als Duinpieper, Tapuit en Boomleeuwerik de avifaunistische waarde van de stuifzanden op de Grote Heide bepaald; alleen de laatste wist stand te houden en kreeg, na beplantingen, de steun van de nochtans in aantal afnemende Nachtzwaluwen.

De combinatie van dit naaldboompatrimonium met de nabijheid van de Snekensvijver en het Zwart Water, vennen die mekaar als uitwijkplaats ideaal aanvullen, deze combinatie staat borg voor een hele pleiade doortrekkers of pleisteraars waarin Grote Bonte en Zwarte Specht, Krakeend, Zomertaling, Sperwer, Buizerd, Watersnip, Witgatje, Bosruiter en Kruisbek de belangrijkste kunnen genoemd worden.

De commissie, belast met het beheer van het Zwart Water, kreeg de weinig benijdenswaardige taak toebebeeld een compromis uit te dokteren dat, bezwaard met het gegeven van de meeuwenkolonie, én voor de specifieke plantengroei én voor de broedvogelkolonie een optimaal klimaat tot stand moet brengen. Nu het huidige broedvogelbestand voldoende is gekend, willen met met een beduidend korter artikel over het Zwart Water in dit tijdschrift rond 1990 evalueren in hoeverre we daarin geslaagd zullen zijn. Enerzijds zal de impact op fauna en flora van de twee kokmeeuwenkolonies dan ongetwijfeld duidelijker zijn; de toeristentoren tussen Kruisberg en Bosbergen, die enkele jaren geleden door blikseminslag werd beschadigd en in de zomer van 1984 terug voor het publiek toegankelijk wordt gemaakt, zal ons bovendien door een grandioos panorama in staat stellen een ideaal observatiepunt te betrekken; daardoor zal ook meer licht vallen op mogelijk nog niet ontdekte trekwegen en plaatselijk roofvogelbestand.

Een dankwoord dient speciaal gericht aan Dr. M. Nuyens, K. Tops, H. Franckx, E. Mols, J. Mostmans, C. Goossens en P. Coopmans voor het ter beschikking stellen van hun eigen aantekeningen, evenals aan Dr. H. Meeus die

enkele literatuurgegevens signaleerde. G. Croenen zorgde voor de summary.

Bibliografie

- Cuypers J., 1964. Vogellevens op de Snekensvijver in 1964. *Bulletin Belgische Natuur- en Vogelreservaten* 11: 174-183.
- Geuens A., J. van Winkel, J. van Ammel, A. van Hecke, P. Maes, H. Voet, 1983. Broedgevallen van de Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* in de provincie Limburg. *Wielewaal* 49: 425-427.
- Maes P., H. Meeus, H. Voet, 1984. Het huidige voorkomen van de Boomleeuwerik *Lullula arborea* als broedvogel in Vlaanderen. *Wielewaal* 50: 209-218.
- Matthé L., L. Berckvens, 1981. Invasie van de Kruisbek *Loxia curvirostra* in Vlaanderen in 1979. Resultaten en algemene beschouwingen. *Wielewaal* 47: 225-241.
- Matthé L., 1982. Nachtzwaluwen (*Caprimulgus europaeus*) in Vlaanderen in 1981: verspreiding, biotoopkeuze, oorzaken van achteruitgang. *Wielewaal* 48: 243-255.
- Matthé L., 1983. *Bedreigde planten en dieren in Vlaanderen. De Nachtzwaluw Caprimulgus europaeus*. Turnhout, Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie De Wielewaal.
- Meeus H., 1980. De Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*) in België. *Wielewaal* 46: 115-123.
- Meeus H., 1982. Inventarisatie van de broedparen van de Boomleeuwerik *Lullula arborea*, in de Turnhoutse Kempen. *Wielewaal* 48: 43-47.
- Meeus H., 1983. *Bedreigde planten en dieren in Vlaanderen. De Boomleeuwerik Lullula arborea*. Turnhout, Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie De Wielewaal.
- Meeus R., 1981. *Het Zwart Water te Lichtaart/Kasterlee - Voorlopige studie van de ecologie en het beheer*. Onuitgegeven.
- Paulussen J., 1981. *Broedbiologie, postnatale groei en energiebehoefte van jonge Kokmeeuwen (Larus ridibundus Linnaeus) (Aves: Laridae)*. Doctoraats-thesis, Katholieke Universiteit Leuven.
- Van Vesslem J., D. Draulans, 1984. De status van de Blauwe Reiger *Ardea cinerea* als broedvogel in België in 1983. *Wielewaal* 50: 227-231.

Summary

The nature reserve „Zwart Water” at Lichtaart, Campine, Belgium, which is 10 hectares large and which is owned by the state since December 17, 1980, can unfortunately no longer present birds such as the Curlew, Snipe, Lapwing, Redshank, Nightjar, Water Rail and Bluethroat as breeding-birds.

Since the Black-headed Gull settled here (at the time being already 2000 pairs), the Little Grebe, Mallard, Shoveler, Coot, Moorhen and Reed Bunting are dominant species too.

For a long time past species such as Tawny Pipit, Wheatear and Wood Lark have determined the ornithological value of the sands and the moorland of the „Grote Heide” around the fens; only the Wood Lark managed to hold out and, after plantations, got support from the Nightjar, whose number is decreasing. The combination of this pine-forest and the proximity of the nature reserves „Snekensvijver” and „Zwart Water”, fens which are perfect complementary passing places for one another, guarantees a whole series of migrants or birds looking for a halting-place.

The most important among them are the Great Spotted

Verenigingsberichten De Wielewaal - aug.-sept.

- 17 De Stern.** Werkgroep botanie. Florainventarisatie. Vertrek: Dorp Zevergem 19 u.
- 19 Meetjesland.** Libellen en waterfaunatocht. Vertrek: Palinghuis Matthijs te Sint-Jan-in-Eremo om 9 u. of op de markt te Eeklo om 8.30 u. Leiding: R. Dall'asta. Mee te brengen: Loupe en insektengids.
- 19 Rupelstreek.** Tocht naar Hingoue. Vertrek: 8.30 u. Tribune Boom F.C. Leiding: H. de Ceulaer. Mee te brengen: Loupe verrekijker, eten voor 's middags + drank, determinatieboek (planten). Einde: 18 u.
- 19 De Stern.** Natuurwandeling in het Borluutpark met natuurgidsen. Vertrek: ingang park. Kleine Gentstraat Sint Denijs-Westrem 14.30 u.
- 19 Voorkempem i.s.m. Brechtse Heide.** Autocar-uitstap naar Fievoland. Vertrek: 6.00 u. Toverfluit-Halle met mogelijkheid tot opstappen langs Turnhoutse baan tot Wijnegem. Inschrijven op P.C.N. 000-0148034-12 en/of telefoneren voor 10 augustus tel. Poppe 383.09.32. Leiding: M. Couwels.
- 22 Brechtse Heide i.s.m. Voorkempem.** Plantenuitstap: wandeling over Groot Schietveld. Vertrek: Kerk 's Gravenwezel 18.40 u. kerkje Overbroek 19 u. Leiding: T. Arts.
- 24 Demer en Dijle.** Avondwandeling in Broekelei. Vertrek: Keerbergen-kerk om 20 u. Leiding: P. Ceulemans. Einde: 22 u.
- 25 Merelbeke.** Insektentocht. Vertrek: 13.30 u. aan Merelbeke Centrum kerk of om 14 u. aan de parking aan de Blaarmeersen. Leiding: S. de Gryze.
- 25 Nationale werkgroep botanie.** Inventarisatie van oude opgespoten terreinen te Antwerpen-linkeroever. Vertrek: kerk van Zwijndrecht 9 u. en 14 u. Leiding: A. Jacobs. Mee te brengen: Flora's, loupe. Einde: 17 u.
- 26 Antwerpen-Centrum.** Heidewandeling naar Huybergen. Vertrek: Bijeenkomst: station van Kalmthout om 9 u. Leiding: L. Vergaelen.
- 26 Denderland.** Werkgroep botanie. Bezoek D 3 28 13 Zele-Meerskant. Vertrek: Aalst, Square J. Geerinckx (St. Anna kerk) 8.30 u. Leiding: P. van den Bremt & L. Annaert. Mee te brengen: loupe, flora's en verrekijker.
- 26 Gent.** Het Leen te Eeklo o.l.v. E. van Renterghem. Bijeenkomst om 14 u. op de parking van het Leen.
- 26 Herentals.** Dagtocht naar Engels kamp te Grobbendonk. Vertrek: Parking koekjesfabriek „de Beukelaer” om 9 u. Leiding: A. Cools. Einde: 15 u.
- 26 Lier.** Kalmthoutse Heide: daguitstap. Vertrek: 8 u. station Lier. 9 u. parking Verbindingsweg. 13 u. Veldbiologisch station U.I.A. Leiding: W. van Spaendonck en O. Bauwens. Mee te brengen: knapzak. Einde: 17 u. Kalmthout.
- 26 Werkgroep RANA.** Samen met Wielewaal-Lier. Kalmthoutse Heide met kennismaking met het ecologisch en gedragsonderzoek van de Levendbarende Hagedis. Vertrek: 9 u. 1ste parking op de Verbindingsweg te Kalmthout. 13.00 u. Veldbiologisch Station U.I.A. Kalmthout Verbindingsweg. (De verbindingsweg zal gesloten zijn voor het autoverkeer). Leiding: D. Bauwens.
- 26 Scheldeland.** Fietstocht langs de Scheldedijk naar de Damvallei ± 30 km. Vertrek om 14 u. met de fiets te Wetteren op de Markt. Leiding: W. de Winter.
- 26 's Heerenbosch.** C.V.N.-wandeling in Buggenhout-bos. Vertrek: Buggenhoutboskapel om 9.30 u. Leiding: P. Polfliet.
- 26 Westkust.** Decantatieputten Suikerfabriek Veurne „Steltlopers”. Vertrek: N. Rootaert. Mee te brengen: laarzen en verrekijker.
- 26 Zwalmvallei.** Wandeling Meilegem-Dikkelvenne. Vertrek: kerk te Meilegem om 14 u. Leiding: F. de Waele

SEPTEMBER

- 1 Lier.** Werkgroep botanie. Beheerswerken: maaien Zomerklojesreservaat. Vertrek: Badhuis in Emblem (9 u. en 14 u.) Leiding: A. de Jonghe. Mee te brengen: zeis, riek.
- 1 Mortsel.** Temawandeling: determineren van planten, op de spoorwegberm van Mortsel. Vertrek: station Oude-God 8.30 u. Leiding: H. de Ceulaer (gids), leiding: A. de Ceuninck, 449.46.56. Einde: rond 12 u.

- 1 en 2. Mortsel.** In samenwerking met Fort V richten wij een vogel- en natuurstand in op de Braderij van Edegem n.a.v. de kermis- en jaarmarktheestdagen aldaar. Leiding: M. Miroen 449.70.65.
- 1 Scheldeland.** Plantendeterminatie Overmere Donk. Vertrek: 19 u. aan de kerk te Overmere. Leiding: J. van Stiegel.
- 2 Gent.** Zondagnamiddagtocht in Canisvliet en aan de Doordijk in Assenede. Bijeenkomst om 13.30 u. op het Sint-Pietersplein.
- 2 Hageland-Zuiderkempem.** Voormiddaguitstap naar Tiense Opspuitingsvelden. Vertrek: Abdij Averbode 8.15 u. kerk Testelt 8.20 u. Parking Citrique Belge (weg naar St. Truiden) te Tienen. Leiding: D. van de Put & E. Hoebrechts 9 u. Mee te brengen: Laarzen noodzakelijk.
- 2 Lier.** Werkgroep botanie: daguitstap naar Hoge Venen. Vertrek: 7 u. station Lier. Leiding: A. de Jonghe. Mee te brengen: knapzak, drank, flora, loupe. Einde: 20 u. Hoge Venen.
- 2 Meetjesland.** Plantentocht in het Leen. Vertrek: parking provinciaal domein om 14 u. Leiding: G. van Bastelaere. Mee te brengen: loupe en plantengids.
- 2 Mol.** Namiddaguitstap naar de Luihoeve en omgeving in Meerhout (prachtige bloeiende heiderelicten e.a.). Leiding: VMIPA-Gids: Fr. Peeters. Vertrek: Luihoeve om 14 u.
- 2 Scheldeland.** Bustocht Limburgs Heidegebied. Voormiddag: reservaat „Ter Laemen”. Gids: A. van de Sande. Vertrek: 7 u. kerk Serskamp. 7.15 u. Wetteren Oud kerkhof. Prijs: 240 F voor leden: (720 F per gezin van + 3 leden), 290 F voor niet-leden. Inschrijving op rek. 001-1264471-55. Leiding: A. Meganck. Mee te brengen: Laarzen. Determinatiegidsen, verrekijker, loupe, picknick.
- 2 Zwalmvallei.** Wandeling naar Perlinkbeek (Roebeek en Krombeek). Vertrek: kerk te St. Cornelis-Horebeke. Leiding: P. de Clercq
- 5 Antwerpen-Centrum.** Dia-avond over fauna en flora van Zuid-Afrika door M. Vennekens. Schotenhof te Schoten (nabij Ieperburg) om 20 u.
- 5 Voorkempem i.s.m. Brechtse Heide.** Plantenuitstap Schilderhof. Vertrek: samenkomst 19 u. orangerie. Leiding: J. Arts.
- 8 Merelbeke.** Dagtocht naar de Kalmthoutse heide o.l.v. Th. Liekens. Vertrek: 8 u. aan de kerk van Merelbeke centrum. Mee te brengen: Picknick en drank, verrekijker en veldgidsen.
- 8 Mortsel.** Zomerwandeling op Fort 7 (Wilrijk) gevolgd van barbecue op het terrein van „de Meyvis” om 17 u. Huldiging van onze ere-voorzitter A. Uyttendaele. Vertrek: 14 u. Ingang Fort; Legerstraat Wilrijk. Leiding: A. Uyttendaele en R. van Sevenant 828.22.36. Voor de barbecue inschrijven voor 15 augustus. Inlichtingen: Miroen, 449.70.65.
- 8 Nationale werkgroep botanie.** Inventarisatie Demervallei. Vertrek: kerk van Werchter 9 u. en 14 u. Leiding: Wilfried Bastiaans. Mee te brengen: Flora's, loupe. Einde: 17 u.
- 8 en 15. Westkust.** Paardevisserswandelpad. Vertrek: 9 u. Panoramalaan, Hoge Blekken, Koksijde-dorp. Leiding: SQ. Note.
- 9 Antwerpen-centrum.** Jaarlijkse autocaruitstap naar de inlage van Kerkwerpe (Schouwen-Duiveland in Nederland). Vertrek: Rooseveltplein te Antwerpen om 8 u. Prijs: 300 F (jongeren en gepensioneerden: 250 F). Inschrijven door storting op P.C. nr. 000-0087473-76 van de Wielewaal te Merksem. Tel. M. Lambert: 646.19.68. Leiding: M. de Booséré.
- 9 Denderland.** Werkgroep botanie. Bezoek D 3 27 12 Berlare-Zele - St. Godelieve kapel. Vertrek: Aalst, Square J. Geerinckx (St. Anna kerk) 8.30 u. Leiding: P. van den Bremt & L. Annaert. Mee te brengen: loupe, flora's en verrekijker.
- 9 Kortrijk.** Jaarlijkse picknicktocht. Verzameling om 9 u. aan de molen van de Hotondt ten NW van Ronse. Leiding: M. Verstraeten.
- 9 Mortsel.** Naar de Kalmthoutse Heide. Vertrek: Station Oude-God 8.30 u. Eigen wagens of om 9 u. aan de Korte Heuvelstraat of omnibustrein 8.31 u. Antw. Centr. tot Kalmthout. Leiding: L. Gonnissen, tel. 449.87.32. Mee te brengen: laarzen, picknick.

- 9 **Mortsel.** Voormiddagwandeling in Fort V te Edegem. Vertrek: ingang Fort in de Fortstraat 9.30 u. Leiding: plaatselijke gidsen. Einde: 12 u.
- 9 **Westkust.** Barbecue in de fluithoek. Vertrek: Fluithoek 12 u. Leiding: Afd. Westkust. Mee te brengen: eetgerief.
- 10 **Scheldeland.** Plantendeterminatie. Vertrek: 18 u. aan de tuin van het St.-Jozefsinstituut. Leiding: J. van Stiegel.
- 15 **Lier.** Werkgroep botanie. Inventarisatie van Neteboorden, weilanden te Berlaar. Vertrek: 14 u. station Lier. Leiding: de Jonghe. Mee te brengen: flora, loupe. Einde: 17 u. Berlaar.
- 16 **Brechtse Heide i.s.m. Voorkampen.** Uitstap met eigen wagens naar Kreekrak en Tholen. Vertrek: 8.30 u. 's Gravenwezel. Leiding: R. Vandenhoude.
- 16 **Kortrijk.** Nationale natuurbeschermingsdag. Vertrek: zie maandblad „Wielewaal“.
- 16 **Mortsel.** Vleermuizenwandeling in Fort V te Edegem. Vertrek: O.L. Vrouw v. Lourdescollege, Keldermansstraat om 21 u. Leiding: Plaatselijke gidsen.
- 16 **Zwalmvallei.** Natuurbeschermingsdag. Vertrek: af te spreken bij J. van Heuverswijn, tel. 091/84.43.82.
- 22 **Mortsel.** Met de V.W.G. naar Kalmthoutse Heide. Vertrek: Station Oude-God om 8 u. Eigen wagens. Leiding: C. Sneyers, tel. 440.63.82. Mee te brengen: laarzen en picknick.
- 22 **Nationale werkgroep botanie.** Inventarisatie van een potpolder. Vertrek: kerk van Basel 9 u. en 14 u. Leiding: A. Jacobs. Mee te brengen: Flora's, loupe. Einde: 17 u.
- 23 **Antwerpen-centrum.** Zwerftocht op de Linker-Schelde-oever en de omgeving van de Oude Doel - tocht met eigen wagens. Vertrek: Noorse Kerk - Tunnelplaats te Antwerpen om 9 u. Leiding: R. Huysmans en K. Labens.
- 23 **Denderland.** Werkgroep botanie. Bezoek D3 27 33 Berlare-Overspo. Vertrek: Aalst, Square. Geerincx (St. Anna kerk) 8.30 u. Leiding: P. van den Bremt & L. Annaert. Mee te brengen: Loupe, flora's en verrekijker.
- 23 **Kortrijk.** Dagtocht in Zeeuws-Vlaanderen. Verzameling om 9 u. aan de brug over de Braakman nabij Terneuzen. Leiding: M. Rosselle.
- 23 **Scheldeland.** Namiddagwandeling Buggenhout Bos. Vertrek: 13.45 u. markt Wetteren om 14.30 u. Buggenhout kapel. Leiding: R. Clinckspoor.
- 23 **Tervuren.** Bezoek aan het Zwin te Knokke-Heist. Vertrek: 13.30 u. parking van het Zwin. Leiding: G. Orbie - Wielewaal afd. Brugge. Mee te brengen: kijker + laarzen. Einde: 17 u.
- 23 **Westkust.** „Strandwandeling De Panne. Schelpen en zeevondsten.“ Vertrek: 14 u. Leopold Man. De Panne strand. Leiding: R. Billiou. Mee te brengen: laarzen en verrekijker, vergrootglas.
- 28 -29-30. **Kortrijk.** Week van het groen in het kultureel centrum van Marke. Onze afdeling verleent zijn medewerking. Zie regionale pers.
- 29 **Zwalmvallei.** Tocht naar Cap Gris-Nez. Een halve dag zeevogeltrek, een halve dag strandwandeling langs de klifkust. Vertrek: markt te Zottegem om 6 u. voor vervoer bellen naar G. Eeckhout. Leiding: G. Eeckhout. Mee te brengen: lunchpakket, aangepaste kledij.
- 30 **Kortrijk.** Een dag in de omgeving van Wenduine. We verzamelen om 9 u. aan de Botonde, dit is het westelijke uiteinde van de Wenduine zeedijk. Leiding: K. Hanssens en F. Deckers.
- 30 **Lier.** Daguitstap naar Bouwel-Grobbendonk. A.M.: bosreservaat „Nierijk“ en „Neteboorden“. P.M.: Kasteelpark te Bouwel. Vertrek: Station Lier 9 u. Trefpunt voor de namiddagtocht: 13.30 u. Villa Jagersrust op de weg Nijlen-Bouwel. Leiding: Y. Peeters. Einde: 17.30 u. Grobbendonk.
- 30 **Merelbeke.** Dagtocht naar de muur van Zeebrugge en omgeving voor het observeren van zeevogels. Vertrek: 8 u. aan de kerk van Merelbeke Centrum. Leiding: G. de Meulemeester. Mee te brengen: Picknick, verrekijker en/of telescoop, gidsen, aangepaste kleding.
- 30 **Mortsel.** Ploetertocht naar 't Verdronken land van Saeftinge. Entrée: 100 F per persoon (kinderen gratis), te storten vóór 23 sept. op PCR 000-0178083-88 van Wielewaal Mortsel. Vertrek: station Oude-God 9 u. Eigen wagens. Leiding: B. Faes, tel. 239.37.96 (gids) + R. van Sevenant, tel. 828.22.36. Mee te brengen: Hoge botten, ploeterkleding. Einde: 18 u.

OKTOBER

- 6 **Lier.** Werkgroep botanie. Inventarisatie van de flora in kilometerhok D4 17 42 (oude spoorwegberm te Duffel). Vertrek: 13.30 u. station Lier. Trefpunt: 14 u. kerkhof Elzenstraat (Duffel). Mee te brengen: flora, loupe. Leiding: A. de Jonghe. Einde: 17.30 u. te Duffel.
- 6 **Tervuren.** Dagwandeling door de Hoge Venen. Vertrek: 8 u. markt Tervuren. Leiding: J. van Diest. Mee te brengen: Picknick, laarzen. Einde: 19 u. Tervuren. Inf.: Tel.: 02/767.62.11 na 17 u. J. van Diest.
- 13 **Merelbeke.** Gezellig samenzijn met mosselsoep ofwel kip met frieten. Kostprijs: 300 F per persoon. Vertrek: Willy's Distillery, Potaardeberg 62, 9220 Merelbeke om 19.30 u. Inschrijven vóór 1 oktober door storting op rek. 442-1014181-76 van Wielewaalafdeling Merelbeke p/a Fr. de Sutter, Poelstraat 159. Merelbeke, met vermelding gewenste schotel(s).

NIEUW BERMBSLUIT

Op voorstel van gemeenschapsminister van Ruimtelijke Ordening, Landinrichting en Natuurbehoud, Paul Akkermans, heeft de Vlaamse regering het besluit voor ecologisch bermbeheer definitief goedgekeurd. Het doel van dit besluit is de natuurbehoudswaarde van de bermen en taluds langs wegen, waterlopen en spoorwegen.

Op bermen, beheerd door publiekrechtelijke rechtspersonen wordt het gebruik van bestrijdingsmiddelen verboden. Voor bermen waarop een maai-beheer toegepast wordt is als vroegste maaitijdstip 15 juni voorgeschreven en mag een eventuele tweede maai-beurt na 15 september gebeuren. Het maaisel dient verwijderd te worden.

Om redenen van natuurbehoud kunnen afwijkingen verleend worden, wanneer voor sommige bermgroeiingen een vroeger of later tijdstip vereist zou zijn voor optimaal ecologisch beheer.

Een gemeente kan voor de uitoefening van haar bevoegdheid inzake wegveiligheid bv. afwijken van het uit oogpunt van natuurbehoud opgelegde maaitijdstip. Het besluit zal samen met het advies van de raad van State gepubliceerd worden in het Belgisch Staatsblad en inwerking tredende vanaf 1 januari 1985.

BELASTINGVRIJSTELLING VAN GIFTEN

Bij ministerraadbeslissing van 25 mei jl. werd De Wielewaal erkend om in aanmerking te komen voor belastingvrijstelling voor giften, voor de jaren 1983 en 1984 gedaan binnen de normen van de wetgeving. Giften vanaf duizend F gedaan gedurende 1984 zijn dus aftrekbaar van het belastbaar inkomen.

Reservatenfonds

Giften.

Dr. R. Neven, Eisdon-Maasmechelen 5.000 F
 Dhr. J. Brijs, Turnhout 1.000 F
 Dhr. N. Deseures, Kortemark 100 F
 Dhr. E. Taveirne, Oostkamp 550 F
 Dhr. A. Hulsbosche, Torhout 400 F
 Dhr. H. Moerkerke, Brecht 100 F
 Mevr. A. Quintijn, Brussel 1.000 F
 Natuurbeschermingsraad, Turnhout 4.000 F
 Not. Y. Lesseliers, Balen 3.400 F
 Dhr. Fr. Withofs, Wesembeek-Oppem 500 F
 Afd. Turnhout 50.000 F
 Conservators Tikkebroeken 15.700 F
 Dhr. D. Dumoulin 20.000 F

Benefietwandelingen

Afd. Herentals 600 F
 Afd. Noord-Limburg 4.330 F
 Afd. De Wulp (Oud-Turnhout) 1.151 F
 Afd. Lier 1.400 F

WEEK VAN HET BOS 1984

Van 1 tot 7 oktober 1984 gaat opnieuw de Week van het Bos door. Reeds voor de zesde maal worden tijdens de eerste week van oktober de schijnwerpers op het bos gericht. Het is een gelegenheid om een bijzondere actie te voeren in en rond het bos.

In Vlaanderen komen hedendaags nog ongeveer 115.000 ha bos voor. Het grootste gedeelte hiervan, bijna 70% is privé-bezit, maar ook de gemeenten en de staat zijn belangrijke eigenaars. Er zijn inderdaad ongeveer 14.000 ha staatsbos en 16.500 ha gemeentebos. Van al deze bossen zijn er bijna 20.000 ha toegankelijk voor het publiek.

De Week van het Bos is een uitnodiging om een bezoek te brengen aan het bos. Het is een gelegenheid om een aangename en spannende wandeling te maken in een stuk natuur, die op dat ogenblik zijn aanlokkelijke herfsttooi aantrekt.

De Week van het Bos heeft algemeen tot doel de waarde en de betekenis van het bos in Vlaanderen te beklemtonen. Iedereen wordt uitgenodigd om opnieuw contact te nemen met het bos. De meest eenvoudige, maar meest sympathieke actie is en blijft een boswandeling die hetzij alleen of in familieverband, hetzij in groep, al of niet onder deskundige leiding, kan gemaakt worden.

Liefhebbers van bos en natuur kunnen evenwel nog meer doen. Het is een gelegenheid om het bos, in al zijn facetten beter te leren kennen. Brochures of boeken kunnen geraadpleegd worden om de complexe levensgemeenschap van het bos te benaderen. Hoeveel aangenamer wordt een boswandeling niet, als je de bomen herkent, als je even luistert naar de zingende vogels, als je aandacht hebt voor de grotere en kleinere dieren of als je kunt stilstaan bij een opschietende paddestoel.

De Week van het Bos is een organisatie van de Vlaamse Bosbouwvereniging, de dienst Groenbeheer (Waters en Bossen) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en het Onderzoekscentrum voor Bosbouw R.U.G. Zij staat onder de bescherming van de heer Paul Akkermans, Gemeenschapsminister van Ruimtelijke Ordening, Landinrichting en Natuurbehoud.

De organisatoren vragen, dat plaatselijk promotoren zouden opstaan om een bijzondere actie te voeren tijdens de Week van het Bos. Zij richten zich vooral tot allerlei natuurverenigingen en tot de jeugd en scholen. Naast een boswandeling kan ook gedacht worden aan volgende activiteiten:

- film of diavoorstellen over het bos;
- discussieavonden over bos- en groenbeleid;
- uitvoeren van bebossingen of herbebossingen; verrichten van allerlei werkzaamheden in het bos;
- het houden van bosklassen, bij voorkeur in eigen streek;
- het organiseren van geïntegreerde werkweken met als onderwerp het bos;
- het aanleggen van een schoolbos of een arboretum;
- het aanleggen van bosleerpaden;
- het inrichten van een zoektocht (pas op: niet met auto's in het bos).

De Week van het Bos moet uiteindelijk bijdragen tot een betere bescherming van het bos en van de natuur.

Voor meer inlichtingen en voor documentatie kan men terecht op het secretariaat van de Week van het Bos: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Dienst Groenbeheer- Waters en Bossen, Week van het Bos, Belliardstraat, 12, 1040 Brussel.

INWIJDING „DE TIP“

Op zaterdag, 23 juni 1984 werd het 70ste natuurreservaat van De Wielewaal ingewijd. Een honderdtal aanwezigen hadden zich om 14 u. verzameld op de parking van het kerkhof in de Kanaalstraat te Kerkhoven-Lommel. Onder de belangstelienden waren buiten de leden en het bestuur van afdeling Lommel enkele bestuursleden van de naburige afdelingen, evenals 4 leden van de raad van beheer.

Op de weide van het nieuwe reservaat heette J. van Winkel de aanwezigen welkom en schetste hij bondig de wording van het nieuwe studieceterum en de dendrologische tuin. Dhr. J. Theeuws gaf daarna een uitvoerig historisch overzicht, waarna de nationale voorzitter de doelstellingen van het nieuwe reservaat evenals de dank en de waardering van het hoofdbestuur uitdrukte.

Eigenaar, hoofdconservator, voorzitter van de plaatselijke afdeling en provinciaal verantwoordelijke in de raad van beheer is E. Wellens.

Sinds 1969 verzamelt hij op het 5 ha. grote terrein eigen en vreemde bomen en struiken. De meeste ervan zijn inmiddels van een naambordje voorzien. De rust van het gebied komt ook de insekten en vogels ten goede. Bovendien vervult De Tip ook een sociale functie. Gezien vele leden van de afdeling er tijdens hun vrije dagen komen helpen of buurten.

Na de toespraken mocht de nationale voorzitter op zeer originele manier de gedenkstee onthullen en het nieuwe reservaat openen. Het planten van een linde, geschenk van de afdeling, besloot het officieel gedeelte. Na de receptie brachten de aanwezigen in kleine groepen en onder de deskundige leiding van E. Wellens, J. van Winkel, L. Simons, J. Theeuws en A. Geuens een bezoek aan het arboretum. Waarna weerom sandwiches met bier, water of koffie werden aangeboden door de naartijge echtgenoten van de bestuursleden.

Ook langs deze weg danken we nogmaals in naam van de gehele Wielewaal en van de plaatselijke afdeling Eugene en Liske Wellens voor hun spontaan gebaar en de milde ontvangst. Het was weerom een waar familiefeest, de faam van afdeling Lommel waardig.

H. Franckx

ORTOLANEN

Door J. Aerts en P. Keij zijn dit jaar opnamen gemaakt van de zang van de Ortolan (*Emberiza hortulana*) in (o.a.) Nederlands- en Belgisch Limburg. Hoewel het onderzoek nog niet is afgerond is vast te komen te staan dat het zangdialect van de Nederlands Limburgse Ortolanen *niet* overeen stemt met het zangdialect van hun Belgische soortgenoten.

Zangdialectvorming bij vogels dient te worden opgevat als parameter voor plaatstrouw en isolatie (c.q. erfelijke constitutie). Gezien de biologie van de soort betekent dit, dat deze Ortolanen onderscheiden dienen te worden in twee regionale dialect-populaties die onderling moeilijk individuen uitwisselen. Dat kan bij kleine populaties nadelig zijn voor de voortplanting en voor de overlevingskansen in het algemeen. Tot voor kort werd gehoopt, dat beide groepen Ortolanen hetzelfde zangdialect zouden hebben.

Nu dat niet het geval lijkt zal het nog meer inspanningen vergen om de specifiek Nederlands Limburgse populatie (en dus evengoed de Belgisch Limburgs) in stand te houden.

Voor de Nederlandse situatie is met name het behoud van het refugium Crayelheide (+ Lange Heide) van essentieel belang, terwijl ook inspanningen t.b.v. biotoopbehoud- en biotoopherstel op de Hooge Heide noodzakelijk zijn. Indien het behoud van de Nederlands-Limburgse Ortolanen op deze twee belangrijke peilers steunt is het o.i. mogelijk dat kleine fragmenteilandpopulaties elders in Limburg kunnen worden gevoed met eventuele populatieoverschotten vanuit genoemde gebieden.

WIELEWAALSYMPOSIUM 1984: „Het Noord-Wase Krekengebied.”

Sint-Niklaas - Zondag 14 oktober

PROGRAMMA

- 9.00 u.: Onthaal met koffie
- 9.30 u.: Opening en verwelkoming door algemeen voorzitter H. Franckx
- 9.45 u.: „Ontstaan en situering van de Noord-Wase kreken” door Erik van Oevelen, natuurgids.
- 10.30 u.: „De botanische waarde van enkele kreken”, door lic. E. Rombout
- 11.15 u.: pauze
- 11.30 u.: „De entomologische rijkdom, vooral voor loopkevers, van kreken en polders”, door lic. K. Desender
- 12.15 u.: middagpauze
- 14.00 u.: „Vogels van rietvelden en verlandingszones”, door lic. A. Anselin
- 14.45 u.: „Amfibieën in en om kreekplassen en wielen”, door lic. D. Bauwens, van werkgroep RANA
- 15.30 u.: pauze
- 15.45 u.: „De kreken van Saleghem”, diamontage door J. Dhollander.

Het symposium gaat door in Hotel SERWIR te Sint-Niklaas.

Het middagmaal kan ter plaatse genuttigd worden aan 400 F (exclusief drank)

Menu: Tomatensoep

Rundsgebraad a l'archiduc met kroketten
of

Coq au vin

of

Halve kip op grootmoederswijze

Koffie

Inschrijven **vóór 30 september** door storting op nr. 063-0419208-09 van Martin Vranken, Sparrenhofstraat 162, 2700 Sint-Niklaas.

BEKENDAG

Op 13 oktober organiseert de Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w. (B.N.V.R.) i.s.m. het Limburgs Universitair Centrum (L.U.C.), een colloquium rond de huidige beekproblematiek en de gevolgen van beeksaneringen op de ecologische waarden van het omringende landschap.

Deze dag gaat door te Diepenbeek onder de titel „**Bekendag, tweede balans van beleid, actie en onderzoek**”

Een eerste balans werd reeds opgemaakt te Antwerpen in 1981. Ondertussen is er reeds een lange weg afgelegd.

Het programma ziet eruit als volgt:

- 9.30 u.: Ontvangst deelnemers en koffie
- 10.00 u.: Verwelkoming en probleemstelling vanuit het natuurbehoud
- 10.20 u.: Probleemstelling vanuit de hydrologie
- 10.40 u.: Polders en Wateringen
- 11.00 u.: Onderzoek- en Casestudies
U.I.A. - R.U.G. - Lisec
- 12.00 u.: Discussie
- 12.30 u.: Middagpauze
- 14.00 u.: Actie - Casestudies
Hageland - B.N.V.R. - N.A.L.
- 14.45 u.: Beleid - Ruimtelijke Ordening, Landinrichting en Natuurbehoud
- 15.15 u.: Koffiepauze
- 15.45 u.: Strategie van het natuurbehoud
- 16.00 u.: Discussie
- 16.15 u.: Conclusies

Doorlopend is er in de ontvangstruimte een postersessie en een stand van de vereniging.

Inschrijven voor deze dag kan u door storting van 400 F (middagmaal + referatenmap inclusief) of 250 F (zonder middagmaal) op rekeningnummer 068-0847200-29 van de B.N.V.R., Vautierstraat 29, 1040 Brussel, met vermelding „BEKENDAG”.

Voor verdere inlichtingen kan u bellen met het secretariaat van de vereniging op het nummer (02)648.37.46

OP STAP... EN LEREN OVER ECOLOGIE

Onder deze titel richt de Brabantse Volkshogeschool o.a.v. de Stichting Lodewijk de Raet, een cursus in.

Bedoeling is, aan de hand van bezoeken en wandelingen duidelijk te maken waar ecologie zich mee bezig houdt. We bezoeken het natuurgebied van de Dijlevaai en een project in verband met windenergie; we maken een stadswandeling doorheen de Brusselse Noordwijk en leren over de afvalproblematiek door middel van diareeksen.

4 zaterdagen vanaf 20 oktober om 9 u. Prijs: ongeveer 700 F. Samenkomst telkens aan de lokalen van de Brabantse Volkshogeschool, Liedtsstraat 27, 1030 Brussel.

Inlichtingen en inschrijvingen ook op dit adres:
tel. 02/241.88.33

De gekapte strook

Foto: L. Matthé

Woodpecker, Black Woodpecker, Gadwall, Garganey, Sparrow Hawk, Buzzard, Woodcock, Green Sandpiper, Wood Sandpiper and Crossbill.

The committee which is charged with the management of the „Zwart Water” had the difficult task to find a compromise which, burdened with the information of the settlement of gulls, should create an optimum place both for the specific vegetation and for the population of breeding-birds. Now that the present population of breeding-birds is known sufficiently, we want to evaluate about 1990 in a shorter article in this journal on the „Zwart Water” to what extent we will have managed to do this. On the one hand, the impact on fauna and

flora of the two settlements of Black-headed Gulls will be much clearer; on the other hand, the tower for tourists between Kruisberg and Bosbergen, which was damaged by a stroke of lightning a few years ago and is open to the public again in the summer of 1984, will allow us to move into an ideal observation-post. Therefore we can also see more clearly in possibly undiscovered routes of migration and local populations of birds of prey.

L. Matthé, Snepkenshof 47, B-2451 Lichtaart.

ontvangen op 27 december 1982 en aangevuld op 28 juni 1984.

Doortrek van de Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus* in Vlaanderen en West-Europa.

Herman Nuytemans

Occurence of Red-necked Phalarope *Phalaropus lobatus* in Flanders and Western Europe.

Inleiding

1 april 1984. Op een klein plasje langs de Bentweg te Kallo/Doel aan de Beneden-Schelde zwemt een klein, rusteloos waadvogeltje met een vrij lang en naaldfijn snaveltje: een Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus*! Ik begrijp onmiddellijk dat dit, gezien de zeer vroege datum, een zeer opmerkelijke waarneming is. Inderdaad, eenmaal thuis gekomen, blijkt uit de literatuur dat in België geen eerdere aprilwaarnemingen bekend zijn. Dit vormde voor mij de aanleiding om deze waarneming meer in het daglicht te stellen en dieper in te gaan op de doortrek van de Grauwe Franjepoot in Vlaanderen en West-Europa.

Beschrijving van de vogel te Doel

De vogel was aanwezig van 1 tot 4 april en werd geringd op 3 april door C. Steeman.

Kenmerken in de hand wezen uit dat het een volwassen wijfje van ongeveer 5 jaar betrof.

Wat grootte betreft, kon ik een vergelijking maken met een Waterpieper *Anthus spinoletta spinoletta* die op de oever van hetzelfde plasje foerageerde. Alhoewel de franjepoot merkkelijk groter was, verraste het me toch hoe klein het grootteverschil tussen beide soorten was.

Omdat ik het grote geluk had de vogel bij een ideale belichting tot op 10 meter te kunnen benaderen (franjepoten behoren samen met Morinelplevieren *Charadrius morinellus* tot de minst schuwe waadvogels) en mede dank zij enkele zeer geslaagde foto's en dia's van C. Steeman, kon ik een nauwkeurige beschrijving van het verenkleed maken.

Aan het BAHC, de Belgische homologatiecommissie, werd reeds een zeer gedetailleerde

Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus*, Kallo/Doel, april 1984

Foto: C. Steeman

beschrijving overgemaakt. Voor deze bijdrage beperk ik me tot een samenvatting:

Kop en hals:

- De teugel, voorhoofd en kruin waren wit met kleine donkere vlekjes. Deze delen waren duidelijk in actieve rui.
- Een opvallende zwarte vlek strekte zich uit van het oog tot de lagere oordekveren, kenmerkend voor het winterkleed.
- Keel en kin wit.
- Achterkruin en achternek donkergrijs.
- Zijnek met een vage kastanjebruine vlek, beginnend van achter de oordekveren. Duidelijk in actieve rui.
- Voornek met enkele donkere vlekjes, ruiend.

Bovendelen:

- Mantel grijs met smalle, witte veerzoompjes, kenmerkend voor het winterkleed (mogelijk met beginnende rui).
- De buitenste mantelveren met een brede witte zoom, een duidelijke 'V' vormend op de rug.
- Scapulars grijs, met brede witte zomen.
- Vleugeldeken donkergrijs. De mediane vleugeldeken met een witte punt, merkbaar bij het strekken van de vleugel.
- Vleugelpennen donkergrijs, met opvallende witte schachten. Een brede witte vleugelstreep loopt over de basis van de kleine slagpennen en de binnenste grote slagpennen.

Onderdelen:

- Geheel wit, afgezien van:
- grijze, rondachtige, vaag afgelijnde vlek op de zijborst. Al deze veertjes met een smalle witte zoom.
- donkere vlekken in de veren van de bovenflanken.

Naakte delen:

- Snavel zwart, recht, zeer dun, ongeveer even lang als de kop.
- Iris donker, zwartachtig.
- Poten grijs.

Het betrof dus duidelijk een vogel in overgangskleed.

Het normale trekpatroon

Om de waarde van deze vroege aprilwaarneming te begrijpen is het nodig het normale trekpatroon over Europa te kennen.

De Grauwe Franjepoot is een holarctische broedvogel. Voor de beschrijving van het broedgebied, het trekverloop en de overwinteringsgebieden beperk ik me tot de Europese populatie.

a) Najaarstrek

De Grauwe Franjepoot is een broedvogel van IJsland, de Färöer, Shetland en Orkney eilanden, de Hebriden, Ierland, Noord- en Centraal-

Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus*, Kallo/Doel, april 1984

Foto's: C. Steeman

Scandinavië, Noord-Finland en de noordelijke Sovjet-Unie.

— Feno-Scandinavië: De najaarstrek aldaar begint tussen einde juni en begin september (volwassen wijfjes eerst, juvenielen laatst). Verscheidene ringresultaten bewijzen een zuidoostelijke koers naar de pleisterplaatsen aan de Zwarte Zee en de Kaspische Zee (Schiemann, 1977). De trek verloopt dan verder zuidoostwaarts over Iran naar de Golf van Oman, waar ze vanaf augustus-september aankomen. Van hier uit zwerven ze uit in de Oman Zee, de Arabische Zee en de Indische Oceaan vanaf einde oktober.

— IJsland, Färöer, Shetland en Orkney eilanden, Hebriden, Ierland: Van deze populatie zijn geen ringgegevens bekend. Over de trek en overwinteringsplaatsen is dan ook bijna niets geweten. Mogelijk trekken ze eveneens zuidoostwaarts, over West- en Centraal-Europa naar hetzelfde overwinteringsgebied.

Een andere mogelijkheid is dat ze ergens op de Atlantische Oceaan, op een onbekende plaats overwinteren. Regelmatige overwinteringsplaatsen in de Atlantische Oceaan zijn (nog?) niet bekend, alhoewel kleine aantallen bij Noordwest-Afrika, de Azoren, bij Zuidwest-Afrika en bij zuidelijk Argentinië overwinteren. Nog een andere mogelijkheid is dat de IJslandse populatie (ongeveer 200.000 broedparen) bij de Noord-Amerikaanse populatie aansluit en gaat overwinteren in de Stille Oceaan bij Peru.

Alhoewel mogelijk Scandinavische vogels in het najaar naar onze streken afdwalen, lijkt het toch meer waarschijnlijk dat de West-Europese trekkers van IJslandse oorsprong zijn. Bewijsstukken hiervan ontbreken echter zodat men wat betreft de oorsprong van de trekkers die ons land passeren nog in het duister tast (Cramp & Simmons, 1983).

b) Voorjaarstrek

De voorjaarstrek vanuit de overwinteringsgebieden begint in april of begin mei, alhoewel verscheidene maartwaarnemingen bekend zijn uit Irak. De grote meerderheid der overwinteraars bevindt zich begin april opnieuw in de Golf van Oman. Bij de voorjaarstrek vliegen ze direct naar het noordwesten, over dezelfde trekbaan als in het najaar. De zuidelijkste broedterreinen zijn volledig bezet vanaf de tweede helft van mei, de noordelijke broedterreinen niet voor einde mei tot half juni.

Doortrek in Vlaanderen en West-Europa

a) In België

Over de doortrek in België (uit Wallonië zijn slechts 2 gevallen bekend), citeer ik vroegere auteurs:

Van Havre (1928): „Uitzonderlijke bezoeker

tijdens de herfsttrek, voornamelijk in september en oktober.”

Verheyen (1948): „Zeldzame en onregelmatige trekvogel.”

Dupond & Maus (1950): „Verscheidene vangsten, voornamelijk gedurende de laatste jaren.”

Lippens (1954): „Zeldzame en onregelmatige bezoeker die men vooral in de herfst ontmoet.”

Commissie voor de Belgische Avifauna (1967): „Onregelmatige gast. Onregelmatige doortrekker van juni tot in november, vooral in september en oktober.”

Lippens & Wille (1972) vermelden 35 waarnemingen, waarvan 19 aan de kust, 8 aan de Beneden-Schelde en 8 uit het diepere binnenland.

Mede dank zij de hulp van H. Voet, die mij een detailopgave bezorgde met alle gegevens die verwerkt zijn in de Nederlandse tekst van de *Avifauna van België* (1967) (tevens een op puntstelling van de franstalige versie), evenals een lijst met alle gegevens van 1967 tot 1975, heb ik voor deze eeuw niet minder dan 88 gevallen (aantal waargenomen vogels of groepjes) kunnen verzamelen. Ruim de helft hiervan (46) werd echter in de laatste 10 jaar waargenomen. Voegen we hierbij nog vijf vangsten van vorige eeuw, dan komen we aan een totaal van 93 gevallen, waarvan 46 aan de kust, 29 aan de Beneden-Schelde, 16 in het diepere binnenland en 2 (uit vorige eeuw) op een onbekende plaats. De waarnemingsgegevens tot en met 1975 ontving ik bijna volledig van H. Voet (*in litt.*), de overige waarnemingen zijn deze welke in *Wielewaal* werden gepubliceerd.

De laatste jaren werden elk jaar enkele waarnemingen opgetekend, zodat men de Grauwe Franjepoot nu gerust een „regelmatige doortrekker in klein aantal” kan noemen.

Deze duidelijke stijging is enerzijds te wijten aan het toenemend aantal kritisch ingestelde veldwaarnemers, maar anderzijds ook aan een groter biotoopaanbod. De havenuitbreidingswerken bij Antwerpen en Zeebrugge geven deze vogels een tijdelijke adempauze op hun lange trekweg.

Het veel grotere aantal Nederlandse waarnemingen — er zijn meer dan 400 waarnemingen bekend (Lippens & Wille, 1972; Van den Berg, 1983) — is ongetwijfeld te wijten aan een veel ruimer aanbod aan geschikte biotopen.

Als we alle gedateerde gevallen in een maandtabel verwerken, dan krijgen we een beeld van de doortrek in België zoals uitgebeeld in figuur 1. Waarnemingen die zich over meer dan een decade uitspreiden, werden in elke decade waarin ze waargenomen zijn vermeld.

Ter verduidelijking een voorbeeld: In het Zwin te Knokke werd 1 vogel waargenomen van 3 tot 18 september 1980. De waarneming werd zowel voor de eerste als de tweede decade van september aangeduid:

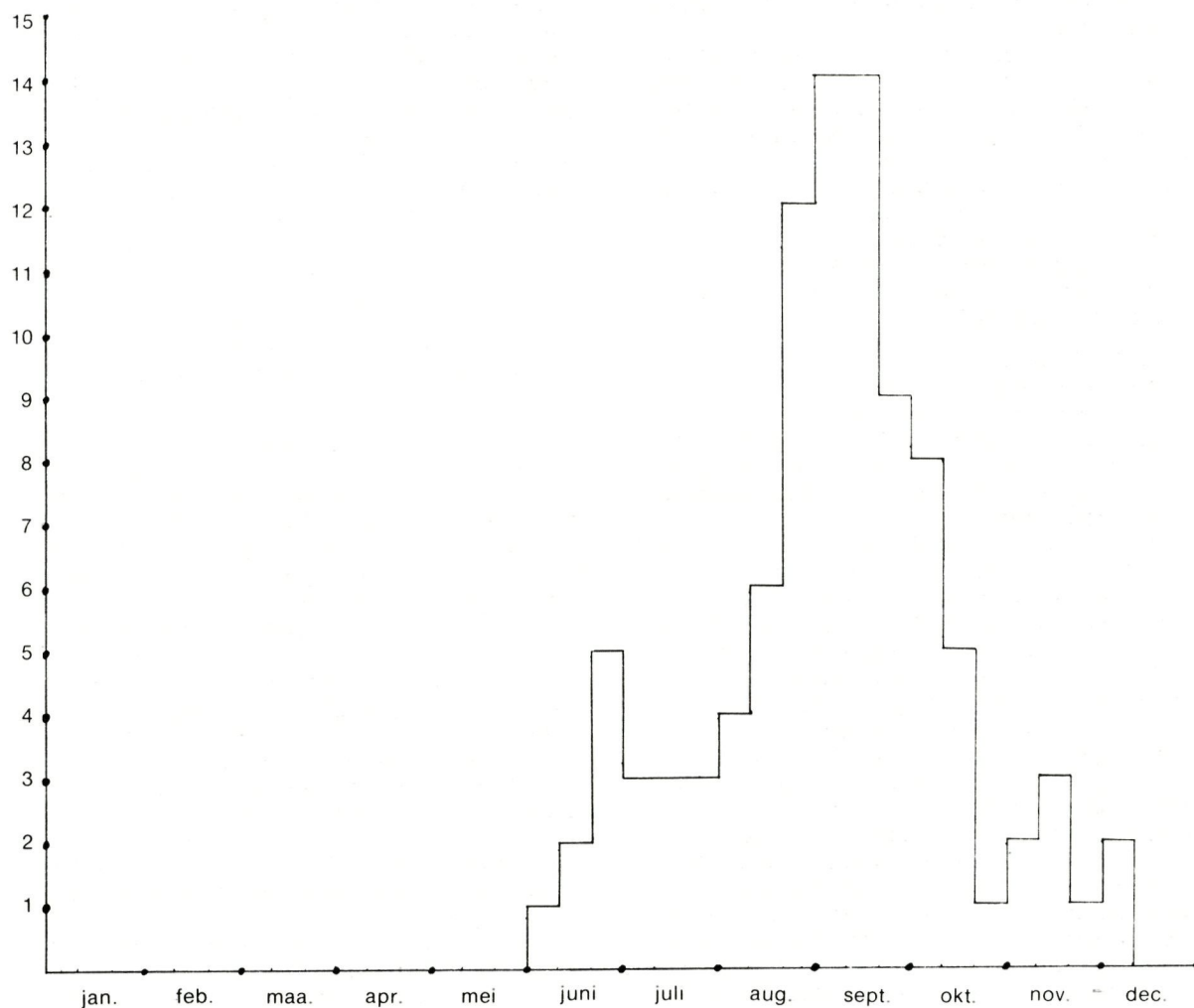

Fig. 1. Doortrek van de Grauwe Franjepoot in Vlaanderen, gerangschikt per decade.

Deze tabel komt goed overeen met reeds eerder gepubliceerde trekgegevens voor België en Nederland (Lippens & Wille, 1972; Van den Berg, 1983).

Als voornaamste doortrekperiode komt hier augustus tot half oktober naar voor.

b) In Nederland

Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1970): „Doortrekker in klein aantal van half augustus tot begin november, voornamelijk langs de kust en in het IJselmeergebied.”

In Nederland is eveneens 1 oude aprilwaarneming en 1 oude januariwaarneming bekend.

In de periode 1970-1981 werden 106 waarnemingen en vondsten verzameld (Van den Berg, *l.c.*),

variërend van 5 tot 12 gevallen per jaar, doch 17 gevallen in 1981 (ook in België werd dat jaar een recordaantal van tien waarnemingen gemeld). Alle gevallen in deze periode werden verzameld tussen mei en oktober.

In tegenstelling met ons land zijn in Nederland ook enkele waarnemingen van grotere groepjes bekend, bijvoorbeeld:

- Vlieland, 10 september 1957: 15 exemplaren (Lippens & Wille, *l.c.*)
- Lauwersmeer, augustus 1977: 13 exemplaren (Van den Berg, *l.c.*)
- Lauwersmeer, augustus 1978: 16 exemplaren (Van den Berg, *l.c.*)
- Lauwersmeer, augustus 1979: 10 exemplaren (Van den Berg, *l.c.*)

c) In Engeland

Ook in Engeland is de Grauwe Franjepoot een schaarse gast: „Zeldzame zomergast van mei tot augustus en een zeldzame doortrekker van april tot juni en van juli tot oktober” (Ferguson-Lees *et al.* 1983).

Bespreking

De resultaten zoals die uitgebeeld worden in figuur 1 (en andere reeds eerder gepubliceerde tabellen voor België en Nederland) zijn groten-deels in te passen in het normale trekpatroon over Europa.

De zeer schaarse waarnemingen van april tot half juni in West-Europa hebben stellig betrekking op vogels die werkelijk gaan broeden. De waarneming begin april te Doel betreft zeker een zeer vroege voorjaarsstrekker, alhoewel deze waarneming nog net binnen het trekpatroon over Europa past.

Moeilijker is het de kleine piek einde juni en ook de relatief hoge aantallen in juli te interpreteren. Het feit dat de noordelijke broedterreinen tot half juni kunnen bezet worden, terwijl elders de laatste wijfjes reeds einde juni weg zijn van de broedplaats, bemoeilijkt in hoge mate de interpretatie van junigegevens (Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel, 1977). Alhoewel de Grauwe Franjepoot vaak zeer laat met de nestbouw begint, hebben waarnemingen na half juni geen betrekking meer op voorjaarsstrek. De mogelijkheid te doen te hebben met rondzwervende overzomeraars bestaat, maar in onze streken is geen eigenlijk overzomeren aan te tonen bij gebrek aan waarnemingsreeksen. Schiemann, de Europese franjepootspecialist bij uitstek, gewaagt wel van waarschijnlijke overzomeraars in juni-juli in het noorden van de DDR (Schiemann, 1984).

Het is duidelijk dat voorjaarsstrek en terugtrek in elkaar kunnen overgaan. Vanaf einde juni en in juli kan reeds terugtrek van volwassen wijfjes optreden (Glutz von Blotzheim *et al.*, l.c.; Géroudet, 1983; Schiemann, l.c.) terwijl de mannetjes nog met de broedzorg belast zijn. Deze overlapping tussen voorjaarsstrek en najaarsstrek verklaart waarschijnlijk de kleine piek in juni. Einde juni en in juli kan in het veld soms het geslacht van de vogels bepaald worden. Alle vier de vogels die in deze periode in België op geslacht werden bepaald, waren wijfjes. Alhoewel dit slechts een summier gegeven is, illustreert het toch de vroege terugkeer van de wijfjes uit de broedgebieden.

De hoge aantallen in augustus en september, zoals dit goed tot uiting komt in figuur 1, passen goed in het trekpatroon over Europa. Deze duidelijke najaarsstrek omvat voor een groot deel juveniele vogels welke een meer uitgesproken neiging hebben om langer te pleisteren en alzo

grotere concentraties te vormen, zoals dat soms het geval is in Nederland.

Al met al weten we echter nog maar weinig over de trek van de Grauwe Franjepoot. We weten niet eens met zekerheid waar onze Grauwe Franjepoten vandaan komen of waar ze naartoe trekken. Trekken er misschien grote aantallen non-stop naar hun broedgebieden over ons land? Wat te denken van de grote aantallen IJslandse Grauwe Franjepoten die na de broedtijd spoorloos naar onbekende bestemmingen verdwijnen? Meer waarnemingen en ringgegevens kunnen in de toekomst stellig enig licht werpen op een aantal onopgeloste vragen naar het juiste trekpatroon.

Samenvatting

Op 1 april 1984 werd te Kallo/Doel aan de Beneden-Schelde een Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus* waargenomen. De vogel werd geringd op 3 april en bleef ter plaatse tot 4 april. Het betreft de eerste aprilwaarneming voor België. Een samenvattende beschrijving werd gemaakt. Een dergelijke zeer vroege voorjaarswaarneming past nog net in het normale trekpatroon over Europa.

Er werd enerzijds ingegaan op het trekverloop in Vlaanderen en Nederland, anderzijds op het trekverloop over Europa. Getracht werd beide aspecten met elkaar in verband te brengen.

Het trekverloop over België en West-Europa kan als volgt worden samengevat:

- Een weinig opgemerkte voorjaarsstrek van april tot half juni.
- Vanaf einde juni en in juli terugtrek, voornamelijk van wijfjes.
- In augustus en september een duidelijke terugtrekperiode, voornamelijk van juvenielen. Deze najaarsstrek kan uitlopen tot in november.
- Globaal genomen kan de terugtrek van de mannetjes ergens tussen deze van de wijfjes en deze van de juvenielen gesitueerd worden.

Dankwoord

Ik wil hier mijn oprechte dank betuigen aan C. Steeman die zo vriendelijk was enkele foto's en dia's ter beschikking te stellen. Ook ben ik zeer veel dank verschuldigd aan Apr. H. Voet en Dr. H. Meeus voor hun hulp bij het samenstellen van deze nota. Dr. F. Grootaers en G. Croenen waren zo vriendelijk *résumé* en *summary* te willen verzorgen.

Bibliografie

- Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967. *Avifauna van België*. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna, 1970. *Avifauna van Nederland*. Tweede bijgewerkte en herziene druk. Leiden, E.J. Brill.

- Cramp S., K.E.L. Simmons, 1983 *The Birds of the Western Palearctic*. Vol. III. Oxford, Oxford University Press.
- Géroutet P., 1983. *Limicoles, gangas et pigeons d'Europe*. Volume II. Neuchâtel/Paris, Delachaux & Niestlé.
- Glutz von Blotzheim U.N., K.M. Bauer, E. Bezzel, 1977. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*, Band 7. Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft.
- Dupond C., J. Maus, 1950. *Supplément à l'ouvrage du Chevalier G.M.C. van Havre „Les Oiseaux de la faune Belge“*. Bruxelles, Institut royal des Sciences naturelles de Belgique.
- Ferguson-Lees J., J. Willis, J.T.R. Sharrock, 1983. *The Shell Guide to the birds of Britain and Ireland*. London, Michael Joseph.
- Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.
- Lippens L., 1954. *Les Oiseaux d'eau de Belgique* 2ième édition. Brugge-St. Andries, E. Vercruysse — Vanhove.
- Schiemann H., 1977. Beringungsergebnisse nordeuropäischer Odinshühnchen. *Sterna* 16: 73-80.
- Schiemann H., 1984. Die Wassertreter in den Nordbezirken der DDR in den Jahren 1969 bis 1980. *Falke* 31: 94-97.
- Van den Berg A.B. 1983. Voorkomen van Grauwe en Rosse Franjepoot in Nederland in 1970-81. *Dutch Birding* 5: 69-73
- Van Havre G.C.M., 1928 *Les Oiseaux de la faune belge*. Bruxelles, M. Lamertin.
- Verheyen R. 1948. *De steltlopers van België*. Brussel, Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België.

Résumé

Le premier avril 1984 un Phalarope à bec étroit *Phalaropus lobatus* fut observé à Kallo/Doel - bas Escaut. L'oiseau fut bagué le trois avril et demeura sur place jusqu'au quatre. Il s'agit là de la première observation en avril pour la Belgique. Suit une description de l'oiseau et une rétrospective de la migration en Flandre et aux Pays-bas ainsi que du cours de la migration normale en Europe. Il semble que la confrontation de ces deux aspects fait surgir quelques points d'interrogation.

Summary

On April 1, 1984 a Red-necked Phalarope *Phalaropus lobatus* was observed at Kallo/Doel (on the Lower Scheldt). The bird was ringed on April 3 and stayed there till April 4. This is the first Belgian observation in April. A brief description is given. Both the migration in Flanders and the Netherlands and the normal European migration pattern are discussed. There is an attempt to relate these two aspects to each other. This problem raises a few questions.

H. Nuytemans, Veldvoort 12, B-2170 Wuustwezel.

ontvangen op 7 juni 1984

Foto: M. Jochems-Nelis

Welk verband hebben „doortrekkers” met „DE doortrek”?

Marc Herremans

On discrepancy between observations of migrants and the flux of passing migrants

Voor heel wat mensen zal deze vraag als totaal overbodig voorkomen. „DE trek” is voor hen immers dat opvallende en onmiskenbare verschijnsel waarbij in de herfst en in mindere mate in het voorjaar een heel gamma vogelsoorten duidelijk voor ons oog defileren wanneer ze actief aan hun verplaatsing bezig zijn (bv. Vink *Fringilla coelebs*, Graspieper *Anthus pratensis*,...). Voor wie reeds trek geobserveerd heeft komen daar nuances bij: sommige dagen vliegen de vogels laag en kan men er moeilijk naast kijken, andere dagen zitten ze erg hoog en hoort men er meer dan men er te zien krijgt; met de telescoop kan men een deel van deze „geheime doortrek” toch nog wel waarnemen. Bovendien zijn een aantal van de soorten die men overdag ziet trekken ook te horen tijdens nachtelijke trek (bv. Koperwiek

Turdus iliacus, Veldleeuwerik *Alauda arvensis*...). Uit verdere evidenties van onrechtstreekse waarneming (bv. via radar) is het gemeengoed geworden dat de „zichtbare trek” slechts een kleine fractie is van het totale trekgebeuren.

Een hele reeks van onze trekkende vogelsoorten worden echter zo goed als nooit waargenomen tijdens observatie van zichtbare trek (bv. Tuinfluiter *Sylvia borin*, Grasmus *Sylvia communis*, Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*,...); zij worden bestempeld als de zogenaamde „nacht-trekkers”. Er zijn zo goed als geen rechtstreekse observaties van hun actieve trekvlucht: heeft er bv. ooit iemand een Sprinkhaanrietzanger *Locustella naevia* of een Fluiter *Phylloscopus sibilatrix* zien trekken? Toch kan men over al deze soorten

Zilverplevier *Pluvialis squatarola*

Foto: P. Munsterman

in zowat elke nationale of streek-avifauna vermeldingen vinden als „doortrek in N-aantal van maand X tot maand Z, vooral in maand Y”. Op welke vreemde speculaties zijn dergelijke uitspraken eigenlijk gesteund? Sommige avifauna's kennen, wellicht louter toevallig, maar volkomen terecht, dergelijke uitspraken toe aan „doortrekkers” i.p.v. „doortrek”.

Nu kan dit onderscheid op het eerste zicht erg academisch lijken vermits men de doortrek (= het actieve fenomeen) bepaalt door het waarnemen op het terrein van doortrekkers (= individuen die overvliegen of die het actieve proces onderbroken hebben). Zo zal niemand er problemen mee hebben dat waarnemingen van Bonte Vliegenvangers in het najaar, ver buiten de broedplaatsen handelen om doortrekkers en dus doortrek weerspiegelen. Moeilijker wordt het wanneer men in augustus bv. op een geschikt broedterrein een Grasmus moet gaan identificeren als inboorling of als doortrekker. Dit brengt ons trouwens tot de vraag of de doortrekkers die we op het terrein waarnemen wel een representatief deel vormen van wat er werkelijk over ons heen trekt. Bovendien rijst het probleem van de aantrekkelijkheid van het terrein (biotoop), wat een duidelijke invloed kan hebben op de aanwezigheid van doortrekkers, maar allicht niet op het geheel van de doortrek zelf.

Onderstaande waarnemingen in het binnenland van doorgaans typische kuststeltlopers kunnen een aantal begrippen en toestanden flink verduidelijken. Te Grimde (Tienen) in oostelijk Brabant liggen de bezinkingsbekkens van een belangrijke suikerfabriek. Daarbij aansluitend liggen een aantal bezinkputten van de NV. Citrique Belge, wat samen een geheel vormt van zowat 25 ha, die uit de lucht als een waterig en slijkerig biotoop opvallen.

Dergelijk biotoop trekt, als vanzelfsprekend, een aantal steltlopers aan: ook typische kuststrandlopers, waarvan in het binnenland slechts erg uitzonderlijk gevallen geconstateerd worden, zijn er opvallend regelmatig aanwezig. De volgende opsomming bevat de waarnemingen van 9 soorten die in Brabant de status „toevallige gast” bezitten (m.a.w. minder dan 13 gevallen tussen 1900 en 1976) en 1 soort (Kleine Strandloper) die als „onregelmatige gast” (dus meer dan 13 gevallen) geboekt staat (Herroelen & De Fraine, 1975; Herroelen *et al.*, 1978). Voor 1975 en 1976 beschikken we slechts over sporadische waarnemingen (J. Abelos), terwijl van 1978 tot 1983 vrij intensief geobserveerd werd (E. Hoebrechts, D. Vandeput, e.a.). Toch is het overzicht slechts illustratief en zelfs voor de betrokken periode allicht niet volledig.

Krombekstrandloper *Calidris ferruginea*

9 waarnemingen in de Avifauna van Brabant

(Herroelen & De Fraine, 1975) en eerste aanvulling (Herroelen *et al.*, 1978).

16 nieuwe gevallen:

- 1976 : a) 25/7: 1
b) 7/8: 1
- 1978 : c) 6-9/9: 1
- 1979 : d) 8/9: 1
- 1980 : e) 10/6: 3
f) 28-29/7: 4
g) 17/8: 1
- 1981 : h) 25/7: 3
i) 10/8: 2
j) 8-13/9: 2
k) 14-15/9: 3
18-20/9: 1
- 1982 : l) 23-24/8: 1
- 1983 : m) 22-23/7: 1
n) 31/7-8/8: 1
o) 12-14/9: 2
p) 16-17/9: 1

Zilverplevier *Pluvialis squatarola*

11 waarnemingen; 14 nieuwe gevallen:

- 1975 : a) 1/8: 1
- 1979 : b) 3/10: 5
- 1981 : c) 21/5: 1
d) 19/9: 2
- 1982 : e) 31/5: 1
f) 15/10: 1 (actief)
g) 16/10: 1 (actief)
h) 17/10: 5 (actief)
i) 18/10: 1 (actief)
- 1983 : j) 27/9: 1
k) 29/9: 2
l) 5/10: 1
m) 6/10: 2
n) 11/10: 1

Temminckstrandloper *Calidris temminckii*:

4 waarnemingen; 5 nieuwe gevallen:

- 1979 : a) 12/5: 5
13-14/5: 4
b) 31/8: 1
- 1980 : c) 11-12/7: 1
- 1982 : d) 15-16/5: 1
- 1983 : e) 13/9: 1

Kanoetstrandloper *Calidris canutus*

5 waarnemingen; 5 nieuwe gevallen:

- 1978 : a) 1-5/9: 1
b) 27/9: 1
- 1980 : c) 30/5: 1
d) 2-10/9: 1
- 1983 : e) 14-15/6: 1

Drieteenstrandloper *Calidris alba*

6 waarnemingen; 4 nieuwe gevallen:

- 1975 : a) 26/10: 1
- 1979 : b) 12/5: 1

c) 6-7/9: 1
1981 : d) 19/5: 1

Strandplevier *Charadrius alexandrinus*

4 waarnemingen; 1 nieuw geval:
1979 : 7/5: 1

Steenloper *Arenaria interpres*

9 waarnemingen; 1 nieuw geval:
1981 : 6/5: 2

Rosse Grutto *Limosa lapponica*

4 waarnemingen; 2 nieuwe gevallen:
1980 : a) 6/5: 2
 7/5: 1
 b) 14-19/9: 1

Grauwe Franjepoot *Phalaropus lobatus*

5 waarnemingen; 2 nieuwe gevallen:
1979 : a) 4-5/6: 1
 b) 12-14/6: 1

Kleine Strandloper *Calidris minuta*

1976 : 2-8/10: 1
1978 : 7/9: 4
 9/9: 5
 15/9: 12
 16/9: 10
 30/9: 8
 4/10: 2
1979 : 4-6/6: 2
 -8 en -9/9: 1 à 2 permanent
1980 : 8/6: 5
 10/6: 3
 31/8: 1
 2-6/9: 3
 7-8/9: 1
1981 : 31/8-4/9: 1
 5-8/9: 2
 10/9: 3
 11-15/9: 8
 18/9: 5
 20/9: 6
 21/9: 2
 25-26/9: 1
 28/9: 2
1982 : 4/5: 1
 27/5: 1
 26/8: 2
1983 : 21-22/9: 4
 23/9: 17
 24-27/9: 18
 29/9: 5
 30/9: 3
 3/10: 1

In de Brabantse context is de onevenredigheid van deze gegevens erg frappant. We zouden dit kunnen opvangen door de status van bv. de

Krombekstrandloper te veranderen in: „Toevallige gast in Brabant, behalve in Tienen waar hij jaarlijks doortrekt”. Dergelijke interpretatie zou evenwel inhouden dat een fractie van de krombekpopulaties Tienen als beduidende trekstop vóórprogrammeren. Hiermee zitten we duidelijk op een absurd zijspoor.

Het is trouwens al lang gemeengoed dat een heel aantal steltlopers uitstekende lange-afstand- en breedfront-trekkers zijn die zowat alle continenten en wereldzeeën oversteken. Hoe zouden ze dan ons Belgisch binnenland kunnen ontwijken? Ze zijn er letterlijk voorbij eer zij (en zeker wij) er erg in hebben. Het is slechts een toevallige gast die het nodig vindt of gedwongen wordt om zijn trek hier te onderbreken en een poot aan de grond te zetten. Een verleidelijk terrein zoals dat te Tienen kan evenwel kennelijk het landen soms toch bevorderen. De waarnemingen aan de grond zijn van dergelijke soorten dus helemaal niet in verhouding met de werkelijke doortrek (of zouden we beter van overtrek spreken?). Toch meten we — totaal paradoxaal — aan deze gestrande vogels, die in feite geen vijver verroeren, de doortrek van de soort.

Deze steltlopersituatie toont acuut aan dat er nogal wat begripsverwarring kan heersen en dat gegevens van gelande vogels geen eenduidige maat kunnen vormen om de reële trek te kwantificeren. Zo maakt De Fraine (1984) bv. wel een originele afleiding door te stellen dat het aantal Grasmussen dat over België trekt opvallend beperkt zou zijn, maar de vaststelling dat concentraties van doortrekkers (na landval) slechts uitzonderlijk voorkomen, is als bevestigend argument hiervoor eigenlijk naast de kwestie.

Er is duidelijk nood aan een preciesere terminologie of aan bijkomende begrippen en definities. Allereerst dient men een fundamenteel onderscheid te maken tussen het actieve gebeuren van de trek, wat we met het doewoord doortrekken (of overtrekken) zouden kunnen aanduiden en het „passieve fenomeen” waarbij als gevolg van de verplaatsing her en der niet-inboorlingen al dan niet in concentraties aan te treffen zijn. Op de zichtbare fractie van de dagtrek na hebben we via rechtstreekse waarneming absoluut geen benul van de omvang van de actieve trek: toch is slechts de totale flux van de actieve trek echt synoniem met de eigenlijke omvang van de doortrek. Figuur 1 geeft een rudimentair schema van wat we kunnen vatten van de actieve trek.

Gegevens van gestrande vogels tonen natuurlijk wel aan dat er doortrek is geweest, maar het omgekeerde, nl. dat doortrek zou impliceren dat er vogels stranden, gaat helemaal niet op. Slechts voor uiterst slappe trekkers, die steeds met erg korte etappes trekken is de kwantiteit gelande

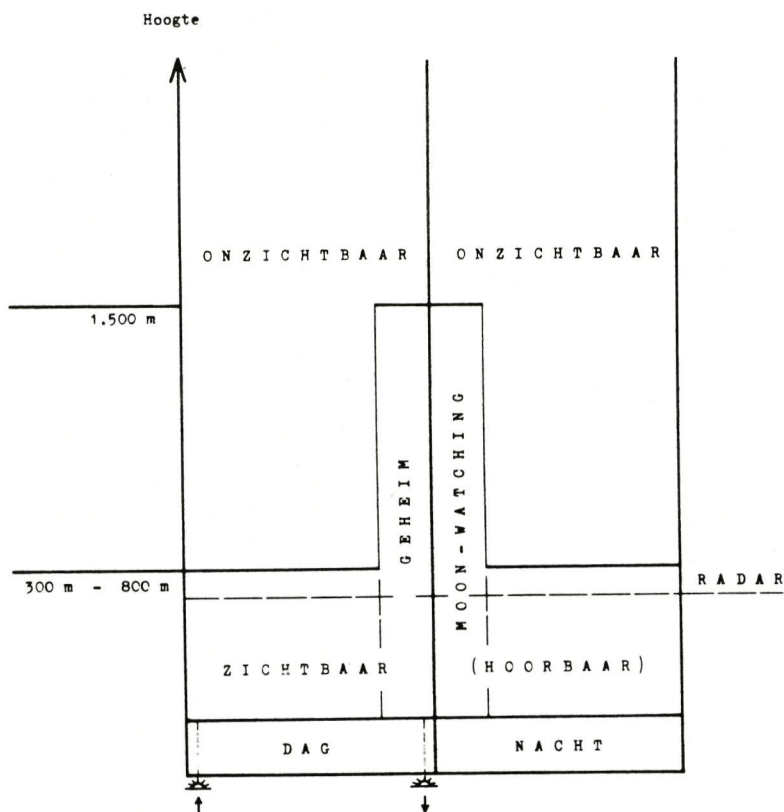

Fig. 1. Schema van bereik en benaming van de observatiemethoden voor actieve trek; de hoogtes zijn slechts rudimentair illustratief bedoeld! Uit Herremans (1981).

vogels tevens ook een goede maat voor de doortrek; persoonlijk durf ik echter geen enkele soort over haar gehele trekroute en bij alle omstandigheden als dusdanig bestempelen. Hoe krachtiger een trekker is en hoe groter de treketappes die hij maakt, des te meer vogels zullen ons prullig landje non-stop passeren en des te meer zullen de gegevens van gestrande vogels volledig naast de kwestie zijn om de reële vorming van de trek te benaderen. Het laatste geldt bv. voor de kuststeltlopers in het Belgische binnenland. De gegevens uit Tienen illustreren bovendien dat de „kracht” van een trekker zelfs op microschaal kan beïnvloed worden door de biotoop die overgevlogen wordt.

Laat er bij de eerstvolgende herwerking van allerlei avifauna's een accuratere terminologie ontworpen en gebruikt worden, om alzo fundamenteel verschillende dingen ook als dusdanig te specificeren.

Samenvatting

Een aantal steltlopersoorten waarvan binnenlandse waarnemingen globaal gezien erg schaars zijn, kunnen toch met een beduidende regelmaat in het binnenland waargenomen worden op

bepaalde, zelfs relatief minuscule, geschikte terreintjes. Dit illustreert dat hun al dan niet optreden aan de grond sterk door de biotoop beïnvloed wordt, zodat het aantal binnenlandse gevallen veeleer een maat is voor de beschikbaarheid van acceptabele terreinen en zo goed als onbruikbaar is om de reële overtrek en „status” van de soort te beschrijven. Er kan ernstig vermoed worden dat nog bij veel andere soorten, zelfs bij echte landvogels, maar dan vooral bij lange-afstand-trekkers, vergelijkbare toestanden zouden kunnen bestaan. De terminologie zou in de toekomst rekening moeten houden met de geïllustreerde onevenredigheid tussen de actieve overtrek en het optreden van waarneembare doortrekkers aan de grond.

Dankwoord

E. Hoebrechts en D. Vandeput plozen nauwkeurig en snel hun veldnotities uit, stelden de gegevens ter beschikking en namen het manuscript kritisch door. Zij zorgden tevens voor uitgebreide hulp tijdens menig aangenaam uurtje ringwerk op het bezinkterrein. J. Abeloos ben ik erkentelijk voor het ter beschikking stellen van waarnemingen. Dr. Fr. Grootaers en G. Croenen verzorgden *résumé* en *summary*.

Bibliografie

- De Fraine R., 1984. Aanwezigheid van eerstejaars-Grasmus *Sylvia communis* in het broedgebied van de Demervallei (1971-1982). *Wielewaal* 50: 139-142.
- Herremans M., 1981. *Observatieverschillen en interpretatieproblemen bij „zichtbare” vogeltrek. Natuurpark Dijleland, najaar 1980*. Eindwerk landbouwkundig ingenieur, Katholieke Universiteit Leuven.
- Herroelen P., R. de Fraine, 1975. *Inventaris van de vogels van Brabant 1900-1974*. Brussel, De Wielewaal.
- Herroelen P., R. de Fraine, E. Callebaut, J. de Boe, 1978. *Inventaris van de vogels van Brabant, eerste aanvulling, 1975-1976*. Brussel, De Wielewaal.

Résumé

Il est un nombre d'espèces d'échassiers dont les observations à l'intérieur du pays sont, dans l'ensemble, peu courantes. Relevons cependant que ces observations sur des terrains propices, bien que relativement de peu d'étendue, sont d'une régularité significative. Il est évident que leur présence est fortement influencée par l'existence de biotopes appropriés et ne permet pas, pour autant, d'en tirer une estimation correcte du passage réel et du statut de l'espèce. Pareille situation est imaginable pour beaucoup d'autres espèces à grands déplacements. La terminologie devrait tenir compte de la disproportion entre le passage actif et l'apparition au sol de migrateurs observables.

Summary

A number of wader-species, though rarely noted inland in Belgium, can nevertheless be observed with a significant regularity at certain, even relatively small, suited inland habitats. This is an illustration of the fact that their absence or presence on ground is to a great extent dependent on the habitat; consequently the amount of inland observations is a measure of the availability of suitable habitats and is rather unfit for use for describing the real migration and status of this species. A similar bias may be thought to exist for many other species, especially for long-distance migrants and even for real land-birds. In the future, terminology should take into account this discrepancy between the flux of passing migrants and the proportion of observable transmigrants on the ground.

Ir. M. Herremans, Prinses Lydialaan 65, B-3030 Heverlee

ontvangen op 5 juni 1984

Bosruiter *Tringa glareola*

Foto: M. Sloodmaekers

Eerste en tweede waarneming van de Stellers Eider *Polysticta stelleri* in België

John Jacques

First and second record of Steller's Eider *Polysticta stelleri* in Belgium

Op 17 en 18 juni 1984, telkens 's morgens, bevond zich een opvallend gekleurde eend op de rand van de schorre van de IJzermonding te Nieuwpoort, aan de Belgische kust. Ze bevond zich te midden van een groep Bergeenden *Tadorna tadorna* en Wilde Eenden *Anas platyrhynchos* wat toeliet haar grootte te vergelijken. In de buurt zaten verder nog een achttal Eiders *Somateria mollissima*.

De vogel was duidelijk kleiner dan een Eidereend. De kop was opvallend wit, met een groenachtig kuifje; de snavel was klein en zwart. De vleugel was zwart-wit en deed denken aan de vleugel van een Bergeend. De borst was bruin. Aanvankelijk zagen we de vogel met het blote oog en konden we hem benaderen tot op een dertigtal meter. Nadien konden we de eend opnieuw bekijken met een kijker 10 x 50. Het betrof onmiskenbaar een woord Stellers Eider *Polysticta stelleri*. Het opvallende verenkleed sloot elke verwarring met een andere soort uit.

Reeds eerder, namelijk op 31 december 1983 werd door G. de Smet, J. Schietse en P. van Gele (*in litt.*) te Heist, bij de oostelijke dam van de nieuwe Zeebrugse zeehaven, een vrouwtje Stellers Eider waargenomen. Het exemplaar kon gedurende een half uur vanop ongeveer 30 meter geobserveerd worden. Het ging om een klein duikeendje, ongeveer even groot als een ter vergelijking aanwezig mannetje Kuifeend *Aythya fuligula*, slank en fijn gebouwd met een opvallend rechthoekige, kleine kop en een driehoekige grijze snavel. De vogel was overwegend donkerbruin gekleurd met vooral op de rug wat vlektekening door de enigszins lichtere veerzomen. De iris bleek donkerbruin, een geelbruine oogring ontbrak. De vogel vertoonde een staalblauwe vleugelspiegel met twee witte strepen, waarvan de voorste iets breder was. Deze laatste was in zit voor het grootste deel bedekt door de tertials. De vleugelonderzijde was wit. De poten waren donkergrijs.

Het betreft de eerste (Heist) en de tweede (Nieuwpoort) waarneming van deze soort in België.

De Stellers Eider is een monotypische noordelijke soort van Oost-, doch ook van Centraal- en West-Siberië en Noord-Europa (Baltische Zee en aansluitend gedeelte van de Noordzee) en van Alaska en Noordwest-Canada (Bauer & Glutz von Blotzheim, 1969). Verder zuidwaarts is ze zeer zeldzaam. In Groot-Brittannië werd de soort tot en met 1982 13 maal waargenomen (Rogers &

Rarities Committee, 1983), voornamelijk in Schotland. In het Nederlandse waddengebied werd van februari 1979 tot mei 1982 geregeld en vermoedelijk eenzelfde woord waargenomen (Van den Berg, 1982). In de Bondsrepubliek Duitsland werd de soort zeven maal geconstateerd (Hill, 1982). De Duitse en Nederlandse waarnemingen maken de aanwezigheid van twee woorden Stellers Eiders sinds de strenge winter 1978/1979 in het Duits-Nederlandse waddengebied waarschijnlijk. Recent wordt trouwens een toename van overwinterende Stellers Eiders in de Oostzee vastgesteld. Tijdens de vorige eeuw, namelijk in februari 1985 werd een vrouwtje („mannetje” volgens Cramp & Simmons, 1977) buit gemaakt tussen Calais en Boulogne aan de Franse kust (Bauer & Glutz von Blotzheim, l.c.). Het is vermeldenswaard dat in juni 1984 opvallend veel (een paar honderd) Eiders en zelfs nog een IJseend *Clangula hyemalis* aan onze kust verbleven.

Dankwoord

Mijn oprechte dank aan G. de Smet, J. Schietse en P. van Gele die zo vriendelijk waren mij gebruik te laten maken van hun waarnemingsgegevens.

Bibliografie

- Bauer K.M., U.N. Glutz von Blotzheim, 1969. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Band 3 (Nachdruck 1980). Frankfurt am Main, Akademische Verlagsgesellschaft.
Cramp S., K.E.L. Simmons, 1977. *The Birds of the Western Palearctic*. Oxford, Oxford University Press.
Hill A., 1982. Occurrence of Steller's Eider in BRD. *Dutch Birding* 4: 139.
Rogers M.J., Rarities Committee, 1983. Report on rare birds in Great Britain in 1982. *British Birds* 76: 476-529.
Van den Berg A.B., 1982. Stellers Eider op Schiermonnikoog in mei 1982. *Dutch Birding* 4: 84-86.

Résumé

Le 31 décembre 1983 un Eider de Steller *Polysticta stelleri*, une femelle, a été observé à la côte belge. Le 17 et 18 juin 1984 un exemplaire mâle de cette espèce fut noté à Nieuport. Il s'agit du premier et du deuxième cas pour la Belgique.

Summary

On December 31, 1983 a female Steller's Eider *Polysticta stelleri*, was present at Heist at the Belgian coast. On June 17 and 18, 1984 a male belonging to this species was observed at Nieuwpoort. This constitutes the first and second record of this species for Belgium.

J. Jacques, Halvemaanstraat 1, B-8450 Nieuwpoort.

ontvangen op 20 juni 1984

Het Purperkoeten-vervolgverhaal: derde aflevering 1984!

Henri Wille

The Purple Gallinule *Porphyrio porphyrio*, a genuine vagrant in Europe... part 3.

Dat wij met ons vermetel standpunt in verband met het voorkomen van de Purperkoet *Porphyrio porphyrio* in West-Europa een zeer gevoelige snaar hebben getroffen wordt bewezen door de vele reacties pro en contra. Zopas nog door een stukje van P. Herroelen in diens blaadje „*Ornis Flandriae*” met de strijdlustige titel „Purperkoeten in West-Europa zijn geen wilde vogels”..., doch na het lezen van dit stukje zou men toch geneigd zijn achter die strijdleuze een groot vraagteken te plaatsen, want er wordt slechts op één enkel argument uit onze twee vorige afleveringen (*Wielewaal* 50: 41-47 en 220-226) gereageerd en dan nog met tegen-argumenten, die op het eerste zicht erg vernuftig lijken... maar helaas op drijfzand berusten, zoals wij verder zullen zien!

Wij willen hier eerst, op een rijtje, de verschillende argumenten vermelden die wij in onze twee studies hebben gebruikt: er zijn er minstens 15, waarvan 9 in de eerste en 6 in de tweede aflevering. Wij vatten dit alles in het kort samen:

1. De ondersoort *P.p. poliocephalus*, die veruit het meest ingevoerd wordt in West-Europa, wordt het minst vermeld bij de bekende waarnemingen alhier, namelijk geen enkele maal met zekerheid op een totaal van 32 gegevens!
2. Er werd tot op heden in West-Europa (+ Noord- + Centraal-Europa) geen enkele waarneming van een Purperkoet gemeld tijdens de maanden januari tot april; alsof er dan geen ontsnappingen zouden plaats vinden!
3. In Zuid-Europa wordt er in juli-augustus een plotse afname van Purperkoet-waarnemingen gemeld (niet één gegeven op 29 gedateerde en in de bekendste handboeken en artikelen verwerkte publikaties) terwijl er tijdens diezelfde maanden precies veel meer genoteerd worden in West- + Noord- + Centraal-Europa dan tijdens de voorgaande maanden, namelijk $5 + 8 = 13$ gedateerde gegevens (op 32 in totaal). Dit argument wordt in voornoemd stukje van Herroelen als het *voornaamste* beschouwd, alhoewel wij dit niet zo hebben voorgesteld... ook hebben wij niet over *afwezigheid* in Zuid-Spanje of elders in Zuid-Europa gesproken, doch slechts over een gevoelige plaatselijke afname door de droogte.
4. De maand oktober is zowel in Zuid-Europa als in West-, Noord- en Centraal-Europa klaarblijkelijk de beste trekmaand, wat blijkt uit voornoemd cijfermateriaal: 7 meldingen (op een totaal van 29) in Zuid-Europa, en 6 in onze streken (op een totaal van 32 gegevens). In Zuid-Europa is ook maart (met 5 data) een belangrijke trekmaand, vermits dan de top voor het voorjaar wordt gehaald; zoals gezegd zijn er dan bij ons helemaal geen gegevens bekend.
5. Ook tijdens normale (vochtiger) zomers is er in Zuid-Europa lokale trek ('s nachts en te voet) vanaf juni en tot in september, om droogvallende rietvelden te ontvluchten: een jaarlijks verschijnsel van krachtige trekdrift!
6. De waarnemingen van Purperkoeten in West-Noord- en Centraal-Europa kunnen chronologisch gebundeld worden in 3 of 4 periodes: 1°: rond 1788; 2°: van 1859 tot 1884; 3°: van 1905 tot 1923; 4°: van 1967 tot 1983. Geen meldingen bv. tijdens de periode 1885-1904 en slechts één gegeven (in 1936) van 1924 tot 1966! Zouden er dan geen „ontsnappingen” hebben plaats gehad?
7. De gegevens van de 3 bekende ondersoorten van de Purperkoet, die in West-, Noord- en Centraal-Europa werden vastgesteld, kunnen ook geografisch worden gebundeld, namelijk: vooral *P. p. porphyrio* in West-Europa, vooral *P. p. aegyptiacus* in Zuid-Europa en vooral *P. p. seistanicus* in Centraal- en Noord-Europa.
8. De vergelijking met de Flamingo *Phoenicopterus ruber* en de Rosse Stekelstaart *Oxyura jamaicensis*, twee soorten die veel massaler in West-Europa worden ingevoerd, pleit in het voordeel van de Purperkoet, want bij eerstgenoemde twee soorten ontbreken de „top”-maanden die zo typisch zijn bij de Purperkoet in West-, Noord- en Centraal-Europa!
9. De zeer negatieve houding van sommige homologatie-commissies (bv. in Groot-Britannië en Nederland) heeft het aantal Purperkoet-meldingen stellig negatief beïnvloed, door deze gegevens op voorhand af te wijzen! Bij een normaal onderzoek terzake waren er stellig meer waarnemingen meege-deeld!
10. Een afschot van 88 Purperkoeten in Zuid-Spanje tijdens de herfst 1971 is in West-, Noord-, Centraal- en ook in Zuid-Europa samengevallen met heel wat minder meldingen voor de periode 1972-1983 ($8 + 3 = 11$ in totaal) dan tijdens de twee voorafgaande jaren 1970-1971 ($9 + 8 = 17$ meldingen) die topjaren waren voor geheel Europa... zou hier niet enig verband kunnen bestaan?

11. Bij een plaatselijke overzomeringspoging in Zuid-Spanje stierven de meeste waargenomen Purperkoeten zeer snel (18-VIII-1973: 8 exemplaren; 20-VIII 1973: nog 3 in leven en 2 krenge gezien bij plaatselijke vogelvangers).
12. Van januari tot mei zijn er in Zuid-Europa 15 gedateerde meldingen tegen over slechts één enkel in de rest van Europa. Van juni tot september is de verhouding net omgekeerd (21 gegevens in de rest van Europa, en slechts 4 in Zuid-Europa) terwijl van oktober tot december bijna gelijklopende aantallen voorliggen (13 in Zuid-Europa, 12 in West-, Noord- en Centraal-Europa).
13. Enkele zeldzame gegevens uit Spanje (buiten de broedgebieden) en uit Zuid-Frankrijk (in juni en begin juli; ook eens in september) geven enig idee over de periodiciteit van deze zometrek naar en terug van West-, Noord- en Centraal-Europa. Ook zijn er 2 meldingen in oktober uit Hongarije!
14. In sommige Europese landen, zoals Roemenië, Bulgarije, en... Groot-Brittannië (!) zijn er, niettegenstaande zeer intensief onderzoek, geen Purperkoet-waarnemingen bekend... toch worden er ook daar ingevoerd en in gevangenschap gehouden! Zijn er dan daar geen ontsnappingen mogelijk?
15. Bij de nauwst-verwante soorten van de Purperkoet, *Porphyrylla alleni* en *Porphyrylla martinica*, zijn er dwaalgasten bekend die heel wat grotere afstanden afleggen, met veel grotere hinderpalen (Sahara en Atlantische Oceaan) dan bij de Europese Purperkoeten het geval zou zijn... doch van die twee kleinere Purperkoeten worden er geen in gevangenschap gehouden en kon men dus moeilijk de waarnemingen verwerpen!

Deze 15 vaststellingen vormen een samenhangend geheel, gebaseerd op evenveel ernstige vermoedens in het voordeel van de meer dan vermoedelijk wilde herkomst van deze in West-, Noord- en Centraal-Europa waargenomen Purperkoeten. Het is een alom aanvaard rechtsprincipe dat dergelijk geheel van ernstige vermoedens als *bewijs* kan worden beschouwd, en er zal wellicht geen rechter ter wereld bestaan die een verdachte met dergelijk omstandig dossier vol schuldvermoedens niet zal veroordelen! Maar wat doet de verdediging in dergelijk geval? Men kiest van de 15 argumenten er één of enkele uit, die het zwakst lijken, en men tracht die dan te ontzenuwen met inslaande tegenargumenten... Dit is ook hier gebeurd, met vooral ons derde argument (in zekere mate ook ons 13de). Die tegen-argumentatie berust hoofdzakelijk op de rui, die de adulte Purperkoeten jaarlijks van juni tot augustus ondergaan en die hen, tijdens de slagpenrui, gedurende weken (maar hoeveel, dat weet geen mens!) totaal vlieg-onbekwaam maakt! Dus zouden in juli en in augustus die arme Purperkoeten „zwemmend, fladderend en lo-

pend tot in West-Europa moeten geraken om er tijdig op hun afspraak te verschijnen”, zoals dat zo schilderachtig wordt uitgedrukt, en dat is natuurlijk geen zicht!

Helaas, driemaal helaas, dit spitsvondig tegenargument berust op weinig ernstig bewijsmateriaal! Er is klaarblijkelijk nog maar weinig onderzoek terzake gedaan, want er wordt eerst beweerd dat die rui na de broedperiode geschiedt (en die kan in Zuid-Spanje reeds einde maart of begin april beëindigd zijn), terwijl anderen spreken van juni tot augustus, met eerst de rui van het lichaamsgevederte in juli, - dus is dan nog geen sprake van vlieg-onbekwaamheid -, vervolgens de vleugelpenrui in augustus, wanneer de Purperkoeten dus weken lang niet kunnen vliegen - 2,3,4 of meer weken? - terwijl de staartpenen het laatst aan de beurt zouden komen - in september of nog later? Dat dit alles werkelijk op zeer losse schroeven staat, wordt bewezen door de vondst (door J. de Ridder) in het moeras van Palmas Arborea, op Sardinië, van versgeruide slagpenen van de Purperkoet... begin mei! Zie hiervoor bij Huyskens (1982) in *Wielewaal* 48: 130! Toevallig hebben wij J. de Ridder kunnen ontmoeten, die ons deze merkwaardige vondst formeel heeft kunnen bevestigen... Wie J. de Ridder kent, weet genoeg over de juistheid en preciesheid van deze vaststelling: het waren in elk geval versgeruide slagpenen (geen van vorig jaar!) en ze waren afkomstig van meer dan één vogel, want er lagen er op meer dan één plaats! Ook de bewering dat adulte Purperkoeten door broedzorgen en jongenverpleging nog lange tijd in het broedgebied zouden weerhouden zijn, - wat vroegtijdige wegtrekken zou uitsluiten! - berust helemaal niet op feitelijke gegevens, want Purperkoeten leven vaak in groepen samen tijdens de broedtijd, waarbij sommige enkelingen, - de dominerende mannetjes bv. - zich aan deze broedwerkzaamheden kunnen onttrekken (zie hiervoor bij Glutz von Blotzheim, *et al.* (1973), band V, blz. 515 en 517). In elk geval, geheel dit kaartenhuisje van de adulte Purperkoeten, die in juni-augustus niet in staat zouden zijn naar West-Europa te vliegen (zie de *summary* in het reeds vermelde stukje van P. Herroelen) valt hier hopeloos in duigen, want in feite zullen er vanaf juni tot augustus steeds adulte Purperkoeten rondlopen, die ofwel reeds hun slagpenrui (in mei of juni) hebben ondergaan, ofwel nog steeds in staat zijn tot vliegen over grote afstand, vooraleer hun slagpenrui in augustus een aanvang zal hebben genomen! Wellicht is de rui bij deze soort vrij innig verbonden met het beëindigen van het broedwerk, - iets dat op zeer uiteenlopende tijdstippen, vanaf maart (!) tot in augustus kan gebeuren! Plots invallende droogte speelt hierbij de hoofdrol, dat is overduidelijk...

Toch zijn wij de Heer Herroelen dankbaar voor zijn bijdrage, daar hij ons - (ongewild of niet) -

nog enkele aanvullende argumenten in het voordeel van de wilde herkomst van de bij ons waargenomen Purperkoeten heeft aangebracht! Wij vatten die hieronder samen, onder de nummers 16, 17 en 18:

16. De ondersoorten van de in België in gevangenschap gehouden Purperkoeten (vooral in de Antwerpse Zoo) zijn in de eerste plaats *Porphyrio p. poliocephalus*, met 6 ingeleverde exemplaren op 10, en vervolgens *Porphyrio p. madagascariensis*, met 4 ingeleverde (afgestorven) dieren, terwijl de in Zuid-Europa broedende *P.p. porphyrio* ook hier zelden in gevangenschap schijnt voor te komen, want de 3 exemplaren in de verzamelingen van het K.B.I.N. (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen) werden waarschijnlijk (in hun broedgebied) ter plaatse verzameld. In elk geval geen enkel spoor van *P.p. seistanicus* of van *P.p. aegyptiacus*, twee ondersoorten die bij de waarnemingen in West-, Noord- en Centraal-Europa herhaaldelijk worden vermeld. Er is hier dus een volledige discordantie tussen beide vaststellingen, wat wellicht niet zou gebeuren bij uit gevangenschap ontsnapte vogels.
17. Bij de Flamingo is er integendeel wel overeenstemming tussen de in gevangenschap gehouden vogels en de waarnemingen in het veld: van deze laatste reeks behoorden er inderdaad, op 35 Belgische meldingen, niet minder dan 9 tot de soort *Phoenicopeterus chilensis*, 3 tot de ondersoort *Ph. r. ruber* en slechts 2 tot de in Zuid-Europa broedende *Ph. r. roseus*, die echter ook in gevangenschap helemaal niet zeldzaam is! Onze vergelijking tussen de Purperkoet en de Europese Flamingo *Ph. r. roseus* lijkt ons dan ook uiterst goed gekozen! Laatstgenoemde soort biedt inderdaad „geen enkele ernstige waarborg als volwaardige dwaalgast met wilde herkomst” doch dit gaat vanzelfsprekend niet op voor de Purperkoet, zoals wij hebben aangetoond.
18. Zoals vermeld kan de slagpenrui, - die zowel begin mei als nog in augustus kan plaats grijpen-, geen enkele hinderpaal vormen voor de in die periode naar West-, Noord- en Centraal Europa vliegende Purperkoeten!

Last but not least, moeten wij uit het naschrift van Herroelen („geen nieuwe elementen waaruit zou blijken dat de Purperkoet totaal afwezig is in het zuiden in de periode juli-september”) dan werkelijk opmaken dat dit een noodzakelijke vereiste zou zijn voor een uit Zuid-Europa afkomstige dwaalgast, die hier in West-Europa opduikt? Dit lijkt werkelijk al te potsierlijk. Niemand zal bij de soms in groot aantal in West-Europa verschijnende Steltkluten *Himantopus himantopus* zich ooit de vraag hebben gesteld of de Zuid-

Europese broedplaatsen van deze invasiegast dan wel totaal ledig zijn gelopen! A fortiori is dat dan ook nooit zo voor een uitgesproken dwaalgast, met slechts nu en dan een toevallige verschijning in de rest van Europa! Dit kan enkel een overeenstemmende afname in de Zuid-Europese broedgebieden meebrengen, wanneer dit verschijnsel veroorzaakt werd door aldaar heersende droogte: dit schijnt daar inderdaad wel vaak te gebeuren! Doch zo maar klakkeloos beweren dat slechts een totale afwezigheid van Purperkoeten in hun Zuid-Europese broedgebieden het bewijs zou zijn voor het tijdelijk optreden van enkele dwaalgasten in de rest van Europa, getuigt van een schrijnend gebrek aan maat, kritische zin en objectiviteit, en betekent ook hier dat sommigen liever het kind met het badwater weggooien, als dit zou kunnen bijdragen om de waarheid te bestrijden...

Mogen wij echter een positief voorstel formuleren, ook en vooral aan personen zoals de Heer Herroelen? Kan er in België geen inventaris-lijst worden aangelegd van alle in gevangenschap gehouden vogelsoorten die hier ook in het wild kunnen opduiken? Wanneer men die tot stand kan brengen (per soort en zonodig per ondersoort) kan mogelijk een beter inzicht bekomen worden bij de beoordeling van dergelijke „kritische” soorten, telkens nieuwe waarnemingen ervan in het wild worden verricht. Zo kan men nu steeds de vraag stellen, hoeveel Flamingo's en hoeveel Purperkoeten er precies bij ons in gevangenschap verblijven? Is de verhouding 10 tot 1, of zelfs 100 tot 1? Wij weten het eenvoudig niet, en de lijst van de Belgische waarnemingen in het wild van beide soorten (bv. 35 Flamingo's van 1969 tot nu, waarbij slechts 2 met zekerheid tot de Europese ondersoort *roseus* behorend, tegenover 6 Purperkoeten, waarvan minstens 3 van de in Europa broedende ondersoorten *porphyrio* of *seistanicus* lijkt ons geen houvast voor ontsnapte vogels. Hierbij dient dan nog rekening gehouden te worden met het feit dat een ontsnapte Purperkoet zich 10 (of 100 maal?) beter kan verbergen dan „een open en bloot-vliegende” en bij dag trekkende Flamingo... Dan liggen de waarnemingscijfers (3 Europese Purperkoeten en 2 met zekerheid bepaalde Europese Flamingo's maar ook de totalen van 6 Purperkoeten tot 35 Flamingo's!) stellig niet evenwichtig genoeg, om ons toe te laten beide soorten als enkel uit gevangenschap ontsnapte soorten op één zelfde lijn te plaatsen! Laat ons dan ook onze 18 Purperkoet-argumenten niet negeren!

Iedereen is natuurlijk vrij hierover om het even welke opinie naar voren te brengen! Ook is het natuurlijk erg menselijk dat precies die personen, die bij het verwerpen van die 6 Purperkoet-meldingen een dominante rol hebben gespeeld in de Belgische homologatie-commissie, ook juist diegenen zijn die tegenover onze thesis een totaal

negatieve houding hebben aangenomen... Doch is het dan werkelijk teveel gevraagd dat daarbij een minimum aan ernst, eerlijkheid en objectiviteit zou worden bewaard?

Mijn dank aan G. Croenen voor de Engelse vertaling van de samenvatting.

Bibliografie

- Cramp S., K.E.L. Simmons, 1980. *The Birds of the Western Palearctic*. Volume II. Oxford, Oxford University Press.
- Glutz von Blotzheim U.N., K.M. Bauer, E. Bezzel, 1973. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Band V. Frankfurt am Main, Akademische Verlagsgesellschaft.
- Herroelen P., 1984. Purperkoeten in West-Europa zijn geen wilde vogels. *Ornis Flandriae* 3: 39-44.
- Huyskens G., 1982. Bij de waarneming van een Purperkoet *Porphyrio porphyrio*. *Wielewaal* 48: 125-134.
- Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.
- Vielliard J., 1974. The Purple Gallinule in the marismas of the Guadalquivir. *British Birds* 67: 230-236.
- Wille H., 1984. De Purperkoet *Porphyrio porphyrio* ten onrechte als Europese dwaalgast miskend... *Wielewaal* 50: 41-47.
- Wille H., 1984. De Purperkoet *Porphyrio porphyrio* ten onrechte als Europese dwaalgast miskend... aanvullende argumenten. *Wielewaal* 50: 220-226.

Résumé

Dans un article récent P. Herroelen (1984) prétend avoir trouvé un argument, rendant impossible l'origine sauvage des Poules sultanes observées en Europe occidentale, surtout en juillet-août: la mue des rémiges chez la Poule sultane entre juin et août entraînerait une incapacité de voler pendant plusieurs semaines, et mettrait ces oiseaux dans l'impossibilité d'effectuer le déplacement de 1.500 km ou plus entre l'Europe méridionale et l'Europe occidentale, pendant cette période de l'année. Malheureusement pour cette hypothèse aussi astucieuse, les faits connus en matière de mue chez les Poules sultanes ne permettent nullement de la soutenir, et encore moins de mettre en danger un seul des 15 arguments différents que nous avions avancés (voir Wille, 1984) pour prouver cette origine sauvage! En effet, ni la période exacte de cette mue des rémiges (au mois d'août seulement, suivant certains, mais une fois déjà début mai, d'après la découverte en Sardaigne par l'excellent ornithologue belge, J. de Ridder) ni la durée de cette incapacité de voler ne sont suffisamment connues pour servir de base à cette supposition, qui reste par conséquent une affirmation purement gratuite! Les autres faits avancés par Herroelen nous permettent d'ajouter 3 arguments supplémentaires en faveur de cette origine sauvage des Poules sultanes observées en Europe occidentale: il s'agit entre autres des différentes sous-espèces auxquelles appartiennent les Poules sultanes tenues en captivité en Belgique (*P. p. poliocephalus*, dans 6 cas sur 10, et *P. p. madagascariensis* dans 4 cas sur 10, deux sous-espèces que l'on ne retrouve pratiquement jamais parmi les oiseaux observés ici), tandis que chez le Flamant rose *Phoenicopterus spec./subspec.* sur 35 mentions d'oiseaux observés en liberté en Belgique entre 1969 et 1983, 9 exemplaires appartenaient à l'espèce Sud-Américaine *Phoenicopterus chilensis*, 3 à la sous-espèce *Ph. r. ruber* de l'Amérique centrale et 2 seulement à la sous-espèce Européenne *Ph. r. roseus*, qu'on tient également en captivité chez nous, et en nombre important! Et malgré cette différence flagrante quant aux sous-espèces observées entre les poules sultanes et les Flamants roses observés en Belgique, la dernière espèce figure parmi les oiseaux acceptés, même dans réserves, tandis que la première n'a jamais été reconnue comme étant d'origine sauvage! Mais comme il s'agit en tout cas d'apparitions accidentelles en Europe occidentale, l'exigence trop sévère d'Herroelen, notamment la preuve de l'absence complète des Poules sultanes pendant les mois d'été dans leurs lieux de nidification, peut être qualifiée d'excessive (donc insignifiante!) puisque ceci n'est même jamais le cas pour des migrateurs beaucoup plus réguliers en Europe occidentale,

comme l'Echasse *Himantopus himantopus* qui ne quitte jamais complètement ses lieux de nidification normale en Europe méridionale!

Finalement, nous proposons d'établir un inventaire de toutes les espèces d'oiseaux (ainsi que de leurs sous-espèces) qui sont tenues en captivité en Belgique, alors que des représentants sauvages de celles-ci pourraient être observés ici. Ainsi nous pourrions savoir avec exactitude quel nombre de Flamants roses (par exemple) vivent en captivité chez nous, et de combien de fois ceux-ci sont plus nombreux que les Poules sultanes tenues dans nos collections d'oiseaux vivants (10 ou 100 fois plus nombreux, ce que nous ignorons actuellement). Mais il faudra toujours tenir compte du fait qu'une Poule sultane échappée se cachera dix ou cent fois mieux qu'un Flamant rose, avant d'être observée!

Summary

In a recent notice P. Herroelen (1984) pretends to have found an argument against the genuine origin of the Purple Gallinules observed in Western Europe, especially in July and August: the moult of the flight-feathers of the Purple Gallinule between June and August would entail an inability to fly during several weeks and the birds should be unable to cover the distance of 1.500 kilometers or more between Southern and Western Europe during that period.

Unfortunately for that sly hypothesis, the facts that are known with respect to the moult of the Purple Gallinule by no means permit to support it, and even less to question one of the 15 different arguments we have given (see Wille, 1984) to prove this genuine origin. Indeed, neither the exact period of moult of the flight-feathers (only in August, according to some authors, but once already in the beginning of May, according to the discovery made in Sardinia by the excellent Belgian ornithologist J. de Ridder) nor the duration of this inability to fly are sufficiently known to serve as a basis for this supposition, which consequently is nothing but a merely gratuitous claim. The other facts mentioned by Herroelen allow us to add three complementary arguments in favour of the genuine origin of the Purple Gallinules that were observed in Western Europe: important are, among other things, the different subspecies to which belong the Purple Gallinules that are held in captivity in Belgium (*Porphyrio p. poliocephalus* in 6 or 10 cases and *P. p. madagascariensis* in 4 of 10 cases, two subspecies that are very rarely found among the birds that are observed here), whereas for the Flamingo *Phoenicopterus spec./subspec.* there were 35 mentions of free birds that were observed in Belgium between 1969 and 1983, and of that number 9 specimens belonged to the South American species *Ph. chilensis*, 3 to the subspecies *Ph. ruber ruber* of Central America and only 2 to the European subspecies *Ph. r. roseus*, which is also held in captivity here (and that number is considerable!). And in spite of that striking difference (as for the subspecies observed) between the Purple Gallinules and the Flamingos that were observed in Belgium, the latter ranks among the birds that are accepted, even without restrictions, whereas the former has never been recognised as a bird of genuine origin. But since in any case accidental appearances in Western Europe are concerned, the very strict claim made by Herroelen, especially the evidence of complete absence of the Purple Gallinules during the summer months in their breeding areas, can be called exaggerated (and therefore insignificant) because this is even never the case for much more regular migrants in Western Europe, such as the Black-winged Stilt *Himantopus himantopus*, which never entirely leaves its normal breeding areas in Southern Europe.

Finally, we propose to draw up an inventory of all the species of birds (also of their subspecies) that are held in captivity in Belgium, although genuine specimens of these species can be observed here. In this way we can know exactly which number of Flamingos lives in captivity here and how many times more numerous they are than the Purple Gallinules that are detained in our collections of living birds (at the moment we don't know whether they are 10 or 100 times as numerous). But we shall always have to take into account the fact that a Purple Gallinule that has escaped will hide itself 10 or 100 times better than a Flamingo before it is observed!

Dr. H. Wille, 51.330 Epense (Poste-Givry-en-Argonne), Département de la Marne, France.

ontvangen op 16 juli 1984

Een Waaierstaartrietzanger *Cisticola juncidis* in Noord-Limburg

Mark de Clerck

Fan-tailed Warbler *Cisticola juncidis* in Limburg, Belgium.

Op 31 juli 1983 vertelde Conservator G. Jannis me dat er in ons Wielewaal-natuurreservaat „de Riebos” te Lommel vermoedelijk een Waaierstaartrietzanger *Cisticola juncidis* verbleef.

Samen met G. Jannis en J. en L. van Hertem gingen we, gewapend met verrekijkers en mistnetten, het terrein bezoeken. Ter plaatse hoorden wij meteen de typische zang, een aanhoudend dziep, dziep, dziep...-geroep tijdens zijn karakteristieke kort golvende boogvormige baltsvluchten. Deze karakteristieke baltsvluchten werden vaak zeer hoog in de lucht uitgevoerd. Niet zelden lagen begin- en eindpunt van een boogvlucht wel 400 meter uit elkaar.

De vogel bevond zich steeds in hetzelfde gedeelte van het reservaat, dat overwegend begroeid was met biezten.

Een eerste poging om hem te vangen mislukte; de vogel reageerde namelijk niet op de zang van de Waaierstaartrietzanger van een cassette recorder. Ik was zinnens 's anderendaags nog een nieuwe poging te doen. H. Lehaen, die ook van plan was naar de Riebos te gaan, zou me vergezellen.

Bij deze tweede poging hadden wij succes.

Ik noteerde volgende gegevens:

- datum: 15 augustus 1983
- plaats: Lommel, Riebos
- vangmethode: mistnet
- uur van vangst: 11.30 u.
- ringnummer: 1568089
- afmetingen:
 - snavelhoogte (tegen bevedering): 3,2 mm.
 - snavelbreedte (tegen bevedering): 3,4 mm.
 - bovensnavel: vanaf de kruinveren in 't midden van de snavel 15 mm.
 - vanaf voorkant van de neusgaten 8,2 mm.
 - vanaf achterkant van de neusgaten 9 mm.
 - ondersnavel: vanaf de bevedering in het midden van de snavel 6,2 mm.
 - vleugellengte: 53 mm.
 - staartlengte: 38 mm.

Van rui was niets te merken. Het verenkleed vertoonde duidelijke sleet. De determinatie in de hand gebeurde probleemloos.

Cisticola juncidis, Lommel, 15 augustus 1983

Foto: H. Lehaen

Cisticola juncidis, Lommel, 15 augustus 1983

Foto's: H. Lehaen

Zowel de binnen- als buitenkant van de bovensnavel waren zwart. Op 2/3 van de basis was de ondersnavel glimmend bruinig zwart. De ondersnavel was op 1/3 afstand van de punt zwart. De iris was lichtbruin.

Borst, keel en anaalstreek waren ongestreept. De witte kin en buik waren gescheiden door een warm geelbruin getinte borstband. De tint van de borstband liep over de flanken verder om naar de buik en onderstaartdekveren toe, geleidelijk te verbleken.

De bovenzijde had als ondergrond dezelfde geelbruine tint van de flanken, doch iets donkerder. Verder was de bovenzijde opvallend kort, breed en donker gestreept. Sommige ornithologen zien deze strepen als vlekken.

Deze vermeende vlekken zijn donker, onzuiver zwart. De meest typische kenmerken waren de zwarte licht gebogen snavel en de waaivormige staart met de witte eindvlekjes, uitgezonderd op het middelste paar staartpenen. Bij ons exemplaar waren de witte eindvlekjes op sommige staartpenen bijna verdwenen door de sterke sleet. De brede zwarte strepen op de kruin waren aanwezig maar zeker niet zo contrastrijk als op de foto in het artikel van Asperslag & Herremans (1976). In de hand gaf de vogel geen enkel geluid. Bij het loslaten vloog hij laag over de begroeiing

weg om na een honderdtal meters terug in te vallen.

Een schets van de recente noordwaarts gerichte verspreiding van deze zuidelijke soort en van de factoren die dit veroorzaken vindt men in de studies van Bulteel (1976) en Wille (1979).

Samenvatting

Vanaf 31 juli 1983 werd te Lommel (provincie Limburg, België) een Waaierstaartrietzanger *Cisticola juncidis* waargenomen. Op 15 augustus 1983 werd de vogel gevangen. Maten en foto's werden genomen. Het verenpak vertoonde geen rui maar duidelijke sleet. Voor zover bekend verbleef de vogel hier een maand en voerde tijdens zijn verblijf steeds de typische baltsvluchten met roepzang uit. De vogel bleef solitair.

Bibliografie

- Asperslag L., M. en L. Herremans, 1976. De Waaierstaartrietzanger *Cisticola juncidis* nu ook in Brabant. *Wielewaal* 42: 69-70.
- Bulteel G., 1976. Waaierstaartrietzangers, *Cisticola juncidis*, langs de Beneden-Schelde. *Gerfaut-Giervalk* 66: 141-148.
- Wille H., 1979. De gebiedsuitbreiding van *Cisticola juncidis* in West-Europa (1963-1978). *Veldornitologisch Tijdschrift* 2: 150-164.

Résumé

A partir du 31 juillet 1983, la présence d'une Cisticole des joncs *Cisticola juncidis* fut notée à Lommel (province de Limbourg, Belgique). L'oiseau fut capturé le 15 août 1983, mesuré et photographié. Le plumage était nettement usé — point de mue. L'oiseau demeura sur place un mois pendant lequel on a pu observer sans interruption vol nuptial et chant. Oiseau solitaire au surplus.

Summary

From July 31, 1983 a Fan-tailed Warbler *Cisticola juncidis* was observed at Lommel (in the Belgian province Limburg). The bird was trapped on August 15, 1983. It was measured and photographed. Its feathering showed absence of moult but clear traces of wear. As far as we know, the bird stayed here for a month and during its stay it always made the typical song flights. The bird remained solitary.

M. de Clerck, Hayenhoek 16, B-3580 Neerpelt.

ontvangen op 30 januari 1984

Foto: M. Jochems-Nelis

AANWIJZINGEN VOOR DE AUTEURS

Het maandblad *Wielewaal* publiceert in principe alle artikels waarvan de inhoud strookt met de doelstelling van de Vereniging De Wielewaal: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels. De redactie behoudt zich nochtans het recht voor te beslissen welke artikels of bijdragen worden geplaatst.

Kopij moet in drievoud in machineschrift worden ingeleverd bij de hoofdredacteur. Uiterlijk twee maanden na het insturen van de kopij ontvangt de auteur bericht of zijn artikel al dan niet zal worden opgenomen. Eventueel kan de auteur gevraagd worden wenselijke veranderingen aan te brengen.

De auteurs zijn persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels.

Elk artikel wordt gevolgd door het volledig adres van de auteur(s).

De redactie dringt er op aan om artikels en belangrijke bijdragen te doen volgen door een samenvatting in de Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse taal. Op verzoek van de auteur zal de „résumé“, „Zusammenfassung“ en „summary“ door de redactie worden opgesteld.

In het maandblad wordt de voorkeurspelling toegepast. Nederlandse vogelnamen beginnen steeds met een hoofdletter (bv. Witte Kwikstaart). Groepsnamen (bv. steltlopers) beginnen niet met een hoofdletter. Dezelfde schrijfwijze geldt voor namen van planten, insekten, enz... De eerste vermelding in een tekst van een soort wordt steeds gevolgd door de Latijnse geslachts- en soortnaam, onderstreept.

In datumvermeldingen dienen de namen van de maanden bij voorkeur voluit geschreven. Het gebruik van afkortingen dient vermeden te worden.

Referenties in de tekst worden aldus vermeld: (Segers, 1948); bij meerdere referenties: (Segers, 1948; Grootaers, 1958); en verwijzen naar een alfabetisch gerangschikte bibliografie. Deze bibliografie wordt als volgt opgesteld:

- voor een artikel: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. *Naam van het tijdschrift*, jaargang: eerste pagina van het artikel - laatste pagina.
bv. Grootaers F., 1958. Glanskop (*Parus palustris*) en Matkop (*Parus atricapillus*). *Wielewaal* 24: 1 - 16.
- voor een boek: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. *Volledige titel*. Stad van uitgifte, naam van de uitgever.
bv. Segers F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

Als er meerdere auteurs zijn: Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.

In de bibliografie worden slechts die titels vermeld waarnaar in de tekst wordt verwezen. Alle literatuurgegevens moeten bij hun oorspronkelijke bron gecontroleerd worden.

Ter illustratie van bijdragen kunnen in aanmerking komen: zwart-wit- en kleurenfoto's, diapositieven, zwart-wit-tekeningen. Grafieken, tabellen en kaarten dienen met zwarte inkt op wit papier getekend.

Aan de auteur van een artikel (of aan één van hen indien er meerdere zijn) zullen 5 exemplaren van het maandblad worden verzonden. Meer exemplaren (tot maximum 30) kunnen bekomen worden, indien de hoofdredacteur hierom verzocht wordt bij het inzenden van het artikel.

De hoofdredacteur zal graag eventuele bijkomende inlichtingen of adviezen verstrekken aan mogelijke auteurs.

Wij ontvangen wisselnummers van *Ardea*, *Limosa*, *Vogeljaar*, *Vogels*, *Dutch Birding*, *Aves*, *Gerfaut-Giervalk*, *Nos Oiseaux*, *Mens en Vogel*, *l'Homme et l'Oiseau*, *Falke*, *Regulus*, *Ornithologische Mitteilungen*, *Vogelwarte*, *Ornithologische Beobachter*, *Milu*, *Egretta*, *Héron*, *Ciconia*, *Tijdingen van de Vrienden van Heverlee-bos en Meerdaalwoud*, *Natuurreserveaten*, *Wetenschappelijke Mededelingen KNNV*, *Parcs Nationaux*, *Hautes Fagnes*, *Natuurhistorisch Maandblad*, *Natura*, *Natuurbewoud*, *Mededelingenblad Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedschoon*.

WIELEWAAL

JAARGANG 50 - AUGUSTUS-SEPTEMBER 1984

F. VOLCKAERT. Observaties bij een kolonie Sneeuwganzen <i>Anser caerulescens caerulescens</i> (Linnaeus, 1758) in Noord-Manitoba, Canada.	297
L. MATTHÉ. De Avifauna van het Zwart Water en de Grote Heide te Lichtaart.	304
H. NUYTEMANS. Doortrek van de Grauwe Franjepoot <i>Phalaropus lobatus</i> in Vlaanderen en West-Europa.	318
M. HERREMANS. Welk verband hebben „doortrekkers” met „DE doortrek”.	324
J. JACQUES. Eerste en tweede waarneming van de Stellers Eider <i>Polysticta stelleri</i> in België.	329
H. WILLE. Het Purperkoeten-vervolgverhaal: derde aflevering 1984!	330
M. DE CLERK. Een Waaiersaartrietzanger <i>Cisticola juncidis</i> in Noord-Limburg.	334

Titelblad: Tafeleend *Aythya ferina* — Foto: M. Sloodmaekers